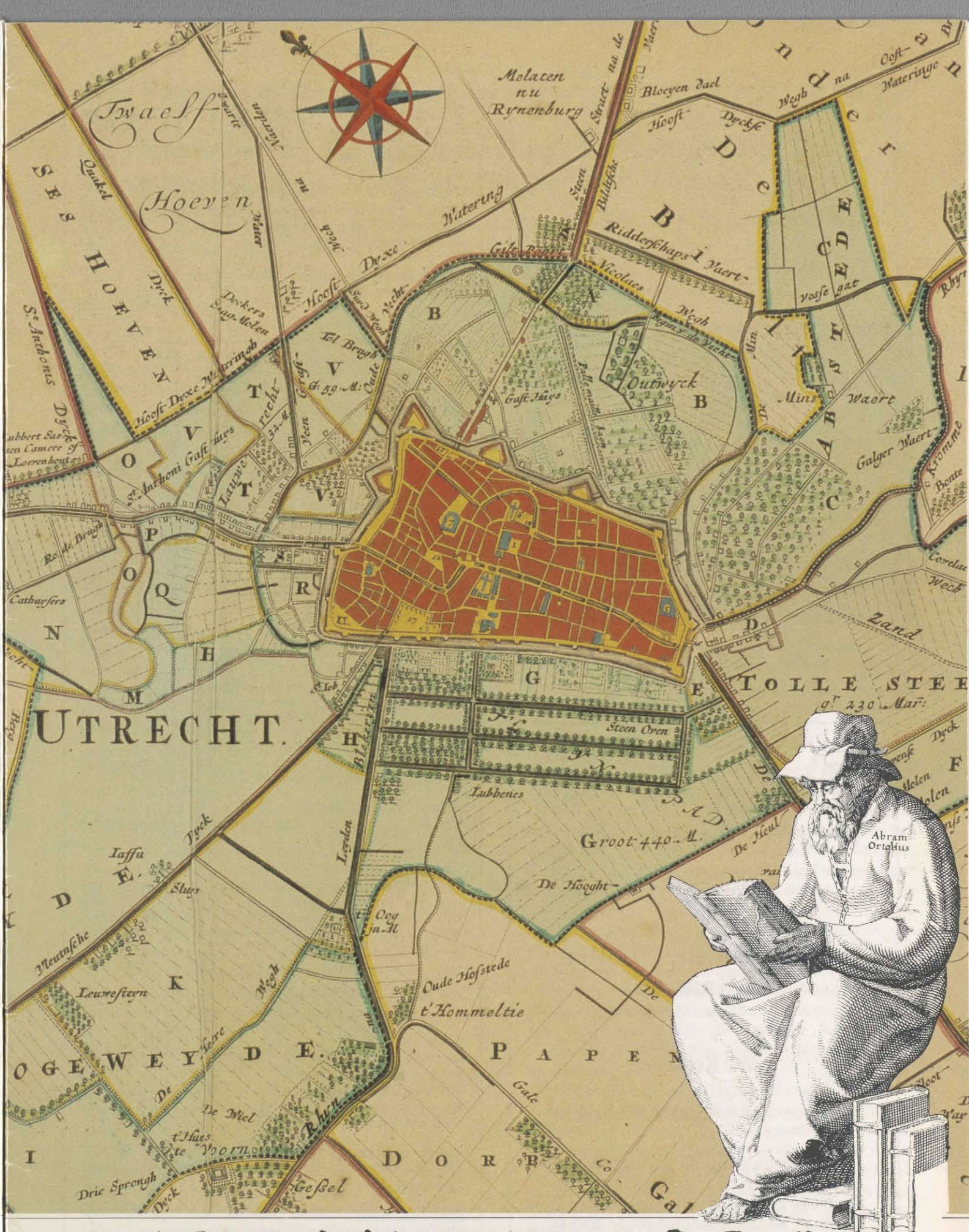




CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND 10e jaargang, 1991, nr. 2

UW SPECIAALZAAK VOOR:



- Zeldzame 16e/19e eeuwse landkaarten
- Wereldkaarten
- Atlassen
- Stads- en dorpsgezichten geheel Nederland
- afb. Beroepen, ambachten enz.
- Geïll. boeken, kook- en kinderboeken.

's ochtends en 's maandags gesloten.

Parade 17a
5911 CA Venlo
tel. 077-519000
telefax 077-544602



Antiquariaat
„Het Bisschopshof”



**Oude Boeken, Prenten
en Kaarten**

J.W. Kervezee

postbus 747 - 3500 AS Utrecht

Nederlandse stads- en dorpsgezichten
Kaarten en plattegronden
Nederlandse plaatsbeschrijvingen
Oude en zeldzame geïllustreerde boeken
In- en verkoop

CAERT-THRESOOR

10e jaargang, 1991, nr. 2

**De restauratie van Kaartboek-B uit het
Archief van het Amsterdamse Burgerweeshuis:
Het eerste in een reeks van zeventien**
M. Hameleers en E. Nijhoff Asser

21

**Een schetskaart van de stad Groningen
en omgeving (1505/1508)**
H. Brichzin

32

**Een schetskaart van Europa door Erycius
Puteanus met komeetwaarnemingen (1633)**
P. van der Krogt

35

Besprekingen

36

Varia Cartographica

38

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

40

Redactie

Drs. P.P.W.J. van den Brink,
Dr. H.P. Deys,
Dr. Y.M. Donkersloot-de Vrij,
Drs. M.M.Th.L. Hameleers,
Drs. E.O. van Keulen,
Dr. P.C.J. van der Krogt,
Drs. A.H. Ruitinga,
Drs. D. de Vries.

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Drs. E.O. van Keulen, Rijksmuseum 'Nederlands Scheepvaart
Museum', Kattenburgerplein 1, 1018 KK Amsterdam.

Aanwijzingen voor auteurs

Zie 5e jaargang (1986), nr. 3, blz. 64. Eveneens verkrijgbaar
op aanvraag bij het redactiesecretariaat.

Rubriek Nieuwe Literatuur

Drs. P.P.W.J. van den Brink, Geografisch Instituut, Postbus
80.115, 3508 TC Utrecht

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 30,- per jaar (vier
nummers), buitenland f 50,-. Losse nummers f 10,-. Opgave
van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse
nummers aan: Caert-Thresoor, Postbus 68, 2400 AB Alphen
aan den Rijn, tel. 01720-44667, Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts
geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

hele pagina per nummer	f 100,-
halve pagina per nummer	f 70,-
1/4 pagina per nummer	f 50,-

Bij plaatsing in één jaargang (4 nummers): wisselende tekst
10% korting; zelfde tekst 15% korting.

Vraag en aanbod

Kleine advertenties van abonnees kunnen worden opgenomen
à f 5,- per 12 woorden. Opgave aan de administratie.

ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag

Detail van de kaart van de vrijheid van de stad Utrecht. Caspar
Specht, 1696 (Gemeentelijke Archiefdienst, Utrecht).

De restauratie van Kaartboek-B uit het Archief van het Amsterdamse Burgerweeshuis: Het eerste in een reeks van zeventien

Inleiding

De Historisch Topografische Atlas van het Amsterdamse Gemeentearchief beheert een grote collectie afbeeldingen van zowel het oude als het hedendaagse Amsterdam. Een globale schatting komt uit op circa 8.000 affiches, 25.000 prentbriefkaarten, 30.000 tekeningen en prenten, 39.000 bouwtekeningen en 400.000 foto's. Daarnaast worden er ongeveer 14.000 kaartbladen beheerd. Ongeveer de helft van de laatste groep maakt deel uit van kaartseries. Er zijn grofweg een duizendtal kaarten (exclusief profielen) die de hele stad afbeelden. Een veelvoud laat een gedeelte van de stad zien.

Het oudste deel van de kaartcollectie bestaat uit een zeventiental kaartboeken.¹ Samen bevatten ze 712 bladen inclusief titelpagina's, tekstbladen en decoratieve bladen. De kaarten bieden gedetailleerde topografische informatie van zowel de stad als haar omgeving. De oudste kaarten dateren uit 1559.² Omdat de kaartboeken in het verleden frequent geraadpleegd werden en de conservering door de eeuwen heen niet altijd optimaal geweest is, verkeren de meeste in slechte staat. Enige jaren geleden werd daarom het besluit genomen ze niet meer ter inzage te geven.

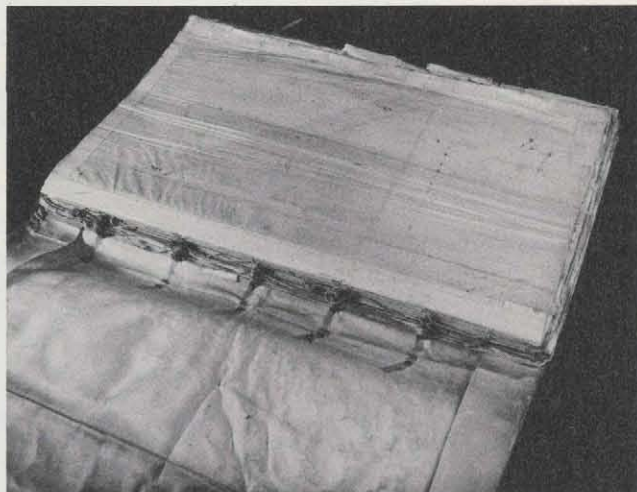
In 1989 besloot men de kaartboeken op een grondige manier te restaureren. Als eerste in de reeks van zeventien kwam Kaartboek-B afkomstig uit het archief van het Amsterdamse Burgerweeshuis aan de beurt.³

Dit artikel gaat in op de vraag wat er onder een kaartboek verstaan wordt en het wil inzicht geven in zowel het verloop van het restauratieproces van de eerste band, als de wijze waarop de inhoud voor het publiek toegankelijk gemaakt werd. In een bijlage worden de zeventien kaartboeken, zij het vrij summier, beschreven.

Wat verstaan we onder een kaartboek?

Bij de definiëring van een kaartboek worden in het Kartografisch Vakwoordenboek⁴ drie omschrijvingen gegeven.

Ten eerste: 'De vroeger tot een boek samengebonden verzameling zelfstandige, oude kaarten die niet het karakter heeft van een atlas'. Een min of meer gangbare naam voor dit kaartboektype is 'atlas factice'. Als voorbeeld kan dit type kan het 'Kaartboek voor de Waterstaat' genoemd worden. Het bestaat uit gedrukte kaarten, dateert uit de periode van de Bataafse Republiek en wordt bewaard in het Algemeen Rijksarchief te

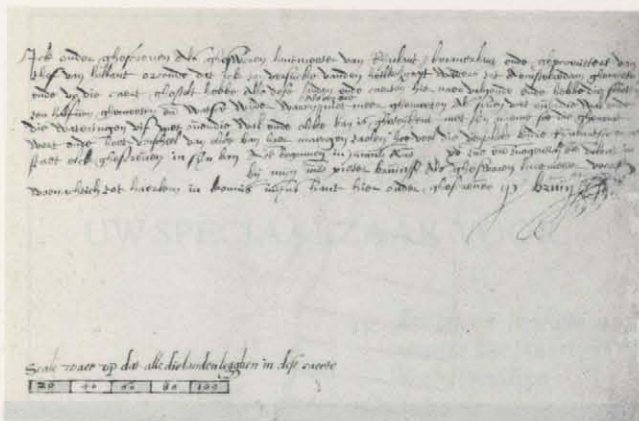


Toestand van de band en naaisel van het kaartboek vóór de restauratie (foto: Gemeentearchief Amsterdam).

Den Haag.⁵ Dit type komt in de groep van zeventien Amsterdamse kaartboeken niet voor.

De tweede omschrijving die het Vakwoordenboek geeft is: 'De tot een boek samengebonden deelbladen van een oude kaart. Bijvoorbeeld het Kaartboek van Rijnland'. Bedoeld wordt een bundeling in één band van een kaart in meerdere bladen (eventueel ook enkele kaarten), al dan niet gedrukt. Het is toevallig dat de omschrijving in het Kartografisch Vakwoordenboek het Kaartboek van Rijnland (1614/1615) als voorbeeld noemt, terwijl in één van de Amsterdamse kaartboeken dezelfde kaart, samen met die van Delfland (1611) en Schiëland (1611) en alle drie vervaardigd door Floris Balthasars, blijken te zijn ingebonden.⁶ Van de zeventien Amsterdamse kaartboeken voldoet deze band als enige aan deze omschrijving.

De derde omschrijving is: 'De tot een boek samengebonden oude handschriftkaarten waarop bezittingen van een instelling of persoon zijn aangegeven. Bijvoorbeeld kaartboeken van het landbezit van een klooster of een stad'. Deze omschrijving van het begrip kaartboek dekt de inhoud van de overige zestien kaartboeken het beste, al is het ons inziens niet noodzakelijk dat de inhoud beperkt wordt tot handschriftkaarten. Zowel in verschillende kaartboeken van het Amsterdamse Gemeentearchief,⁷ als in kaartboeken elders werden ook gedrukte kaarten opgenomen.



Tekst van het titelblad, ondertekend door Pieter Bruinsz. in 1592: gebonden tussen kaart 1 (gedateerd 1603) en kaart 2 (1592) (foto: Gemeentearchief Amsterdam).

Ick onder gescreven als gesworen lantmeter van Rijnlandt, Kermerlant [Kennemerland] ende ghecomittent van / thof van Hollant orconde dat ick ten versucke vanden heillichgeest vaders tot Aemstelredam ghe-meeten / ende up die caert ghestelt hebbe alle dese landen ende caerten hier naer volgende, ende hebbe die slooten / ten halfven ghe-meeten en watsce wijder waren als een Roe niet meer ghe-meeten. Als seven voet over die Wal ende / die wateringen vif [vijf] voet over die wal ende elcke van is gheteijkent met sijn naeme soo die ghenomt / wort ende heet verschool van elcke van haer maergen [morgen] zaelen hoeveel die verschele bij die Rijnlantse maet / staet elck gescreven in sijn ban. Act begonnen in junius Anno XV c twe ende negentich [1592] ende volent in / [... (niet vermeld)] bij mijn mr. Pieter Bruinsz. als Gesworen lantmeeter voors. / woonachtich tot Haerlem in kennis mijns hant hier onder ghescreven,

P. Bruinsz.

Scale waer op dat alle die landen legghen in dese caerte: 100 [eenheden = 6,6 cm].

Transcriptie van bovenstaande tekst.

Opzet en planning van het restauratieproject

Het totale restauratieproject zal meerdere jaren duren. Per jaar zal de restauratie van één, of hooguit twee kaartboeken haalbaar zijn. Met de onmisbare financiële ondersteuning van het Amsterdamse Archiefonds konden tot op heden (voorjaar 1991) twee kaartboeken aangepakt worden.⁸ In het lopende jaar zullen er twee volgen.⁹ De overige later.

Al in het voorjaar van 1989 werd besloten¹⁰ dat elk eindresultaat zoveel mogelijk overeen diende te komen met de staat die het kaartboek had in de laatste jaren dat het 'in functie'¹¹ was. Dit streven bleek al bij het eerste kaartboek niet in alle opzichten haalbaar te zijn. Hierop zal later nader worden ingegaan.

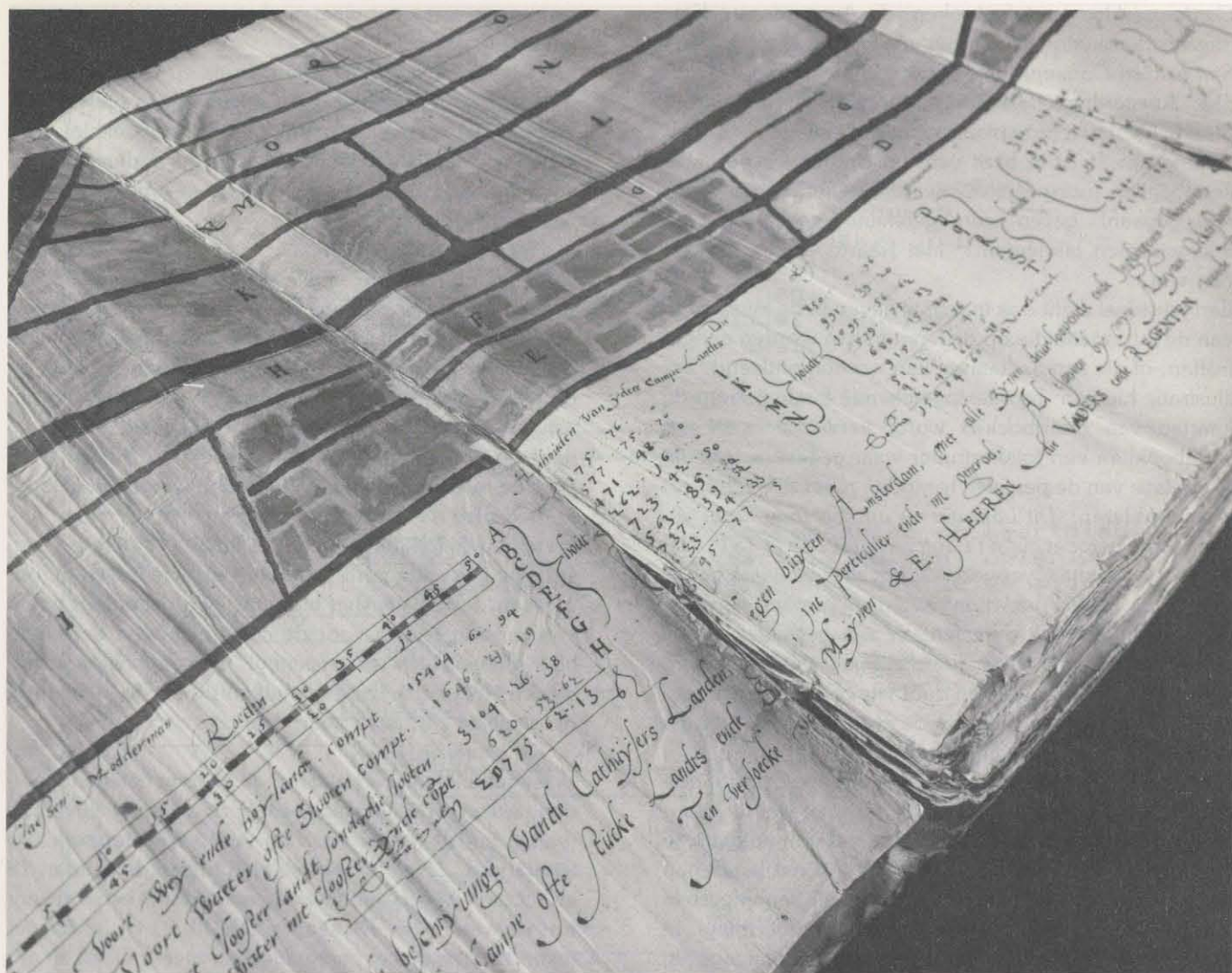
Vanzelfsprekend moeten de kaartboeken in een zodanige toestand komen dat beperkte raadpleging weer verantwoord is en dat het voortbestaan weer voor lange tijd gegarandeerd is.

Er zijn meerdere redenen om per kaartboek een apart tekstdeel met foto's samen te stellen. De belangrijkste is dat de kaartboeken in het verleden frequent geraadpleegd werden, waardoor ze veel 'gebruiksschade' opgelopen hadden en vuil geworden waren. Door een begeleidend tekstdeel met foto's samen te stellen, kan in de toekomst terughoudendheid betracht worden ten aanzien van het aantal raadplegingen. Zo kan nieuwe slijtage voorkomen worden. Een tweede reden is dat in de tekst-delen de restauratie zelf beschreven zal worden. Onder andere staat vermeld hoe de staat was voordat de restauratrice aan haar werk begon, en welke oudere restauraties zij aantrof. De tekstdelen zijn, voor zover gereed, op de studiezaal van de Historisch Topografische Atlas van het Amsterdamse Gemeentearchief ter inzage. Een derde reden is dat het tekstdeel de individuele raadpleger van de kaarten op de hoogte kan brengen van bestaande, maar niet direct aan de kaarten te ontle-nen informatie.

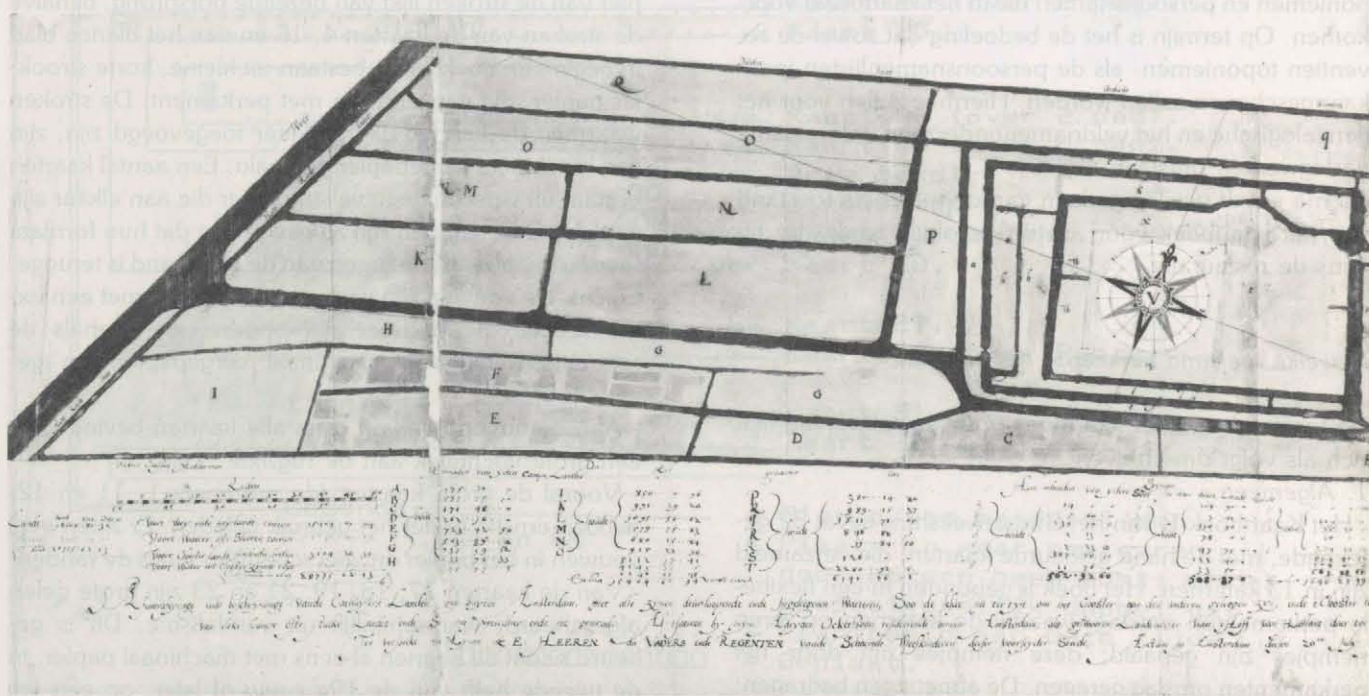
Begeleidend schrijven

Wil de inhoud van een begeleidend tekstdeel¹² een goede toegang op het kaartboek zijn, dan dient een beschrijving per kaart opgenomen te worden. Hierbij is het van belang dat we ons realiseren dat niet alle kaarten op hetzelfde moment getekend werden. Als er op een titelblad een jaar genoemd wordt, mag er bij kaartboeken niet van uitgegaan worden dat alle kaarten ook in datzelfde jaar getekend werden. Integendeel, aan veel kaartboeken hebben meerdere landmeters in verschillende decennia, soms zelfs in verschillende eeuwen, gewerkt. Ter illustratie: het Kaartboek-B van het Burgerweeshuis geeft in tweeëndertig kaarten een overzicht van het grondbezit van het weeshuis tussen 1592 en 1666. In het eerstgenoemde jaar tekende Pieter Bruinsz. de eerste kaart. In 1666 signeerde Jacob Bos (hij tekende de tussengevoegde kaarten 4 en 7) de meest recente. In de tussenliggende periode hebben minstens drie andere landmeters aan de inhoud van het kaartboek bijgedragen. Dit waren Adriaen Ockerssoon, Anthonis Metius en Cornelis Danckertsz. de Rij. Ockerssoon tekende de kaarten 1 (gesigneerd in 1603) en 15 (jaartal helaas afgescheurd). Metius en Danckertsz. tekenden geen nieuwe kaarten. Zij deden in respectievelijk 1628 (voor kaart 28) en 1643 (kaart 16) hermetingen nadat er grenswijzigingen plaatsgevonden hadden.

In de tekst wordt ingegaan op de herkomst van de landerijen van het Burgerweeshuis. Het weeshuisbestuur had zowel landerijen in eigendom, als in beheer. Percelen uit de laatste groep waren eigendom van wezen, maar werden beheerd door het weeshuisbestuur. Landerijen uit de eerste groep waren in 1579, na de Alteratie - dat was de omwenteling waarbij het Katholieke Spaansgezinde stadsbestuur werd afgezet - overgenomen van geestelijke instellingen.¹³ De landerijen van het Amsterdamse



Kaart 1 in het kaartboek vóór de restauratie. (foto: Gemeentearchief Amsterdam).



Kaart 1 ná de restauratie: Afconterfeijtinge ende beschrijvinge vande Carthuyzers Landen gelegen buijten Amsterdam / [Getekend door] Adriaen Ockerssoon. - [ca. 1600, jaar van vervaardiging (rechter onderhoek) afgescheurd]. (foto: Gemeentearchief Amsterdam).

Carthuyserklooster (afgebroken, de Amsterdamse Karthuizerstraat herinnert aan het voormalige klooster), het *Sint Lucien Convent* (gelegen op de plaats van het huidige *Amsterdams Historisch Museum*) en de *Heilige Steede Cappel* (op de plaats van de Nieuwe Zijds Kapel) kwamen in 1579 in bezit van het Burgerweeshuis. De kaartboeken (oorspronkelijk waren er vier, één is verloren gegaan) geven een getekend beeld van de overgenomen landerijen.¹⁴ Het Kaartboek-B is er hier één van.

Een tekstdeel dient ook inzicht te geven in de kwaliteiten van de informatie die op de kaarten kan worden aangetroffen, of die aan de kaarten kan worden ontleend. Ter illustratie hiervan: bij veel ingetekende landerijen op de kaarten van Kaartboek-B wordt verwezen naar een 'landboek' en een folionummer waar gegevens over de exploitatie van de percelen te vinden moet zijn. Op kaart 2 staat te lezen: *'Dit Lant get. A en B is inde Stadt gehaelt ende vergoet als in t'Lantboek fol 145 et 151'*. Het landboek waarnaar verwezen wordt blijkt bewaard gebleven te zijn.¹⁵ Per verwijzing wordt informatie gegeven over de afgebeelde percelen. Er zijn gegevens in het landboek te vinden over de dateringen van betalingen, de hoogte van bedragen en door wie ze gedaan werden. In het tekstdeel zal de lezer de weg gewezen worden naar de betreffende archiefstukken.

Naast de kaartbeschrijving en de informatie over de personen die betrokken waren bij het tekenen van de kaartbladen dient een begeleidend tekstdeel ook duidelijk te maken waar de ingetekende percelen in het landschap gesitueerd zijn. Hiertoe is een bladwijzer samengesteld waarop de percelen ingetekend staan (zie afbeelding). In de annotaties bij elke kaartbeschrijving staat aangegeven in welke gridvakken op de moderne Topografische Kaart 1 : 50.000 de percelen te vinden zijn.¹⁶

Ook worden gealfabetiseerde lijsten gemaakt van de toponiemen en persoonsnamen die in het kaartbeeld voorkomen. Op termijn is het de bedoeling dat zowel de zeventien toponiemen- als de persoonsnamenlijsten in elkaar geschoven zullen worden. Hiermee zullen voor het genealogische en het veldnamenonderzoek, interessante naslagwerken ontstaan.

Hierna wordt verslag gedaan van de materiële toestand van het kaartboek vóór, en de gevolgde werkwijze tijdens de restauratie.

In welke toestand verkeerde het kaartboek?

De toestand van het kaartboek vóór de restauratie laat zich als volgt omschrijven:

1. Algemeen:

- Het Kaartboek-B van het Burgerweeshuis bevat 32 getekende, met de hand gekleurde kaarten, die verzameld zijn in 13 katernen. Het boek is gebonden in een flexibele perkamenten omslag, waarbij de katernen op leren riempjes zijn genaaid; deze riempjes zijn door het perkamenten omslag geregen. De afmetingen bedragen: ca. 44,5 x 31,0 x 2,5 cm (h x b x d). De hoogte van de kaarten varieert tussen 25 en 44 cm en de breedte tussen 5 en 84,5 cm; bij de breedte van 5 cm gaat het om een

strook van een kaart waarvan het grootste gedeelte verloren is gegaan.

- Het boek werd vooral door gebruik en vandalisme beschadigd. Een gedeelte van de kaarten is afgescheurd. Het gevolg was dat er openingen in het boekblok ontstonden waardoor op deze plek in de andere kaarten vouwen ontstonden en stof zich in de openingen kon nestelen.

2. Het boekblok:

- Veel kaarten zijn op smalle stroken papier geplakt. De stroken met de kaarten vormden katernen. Negen katernen van dit type zijn op zes leren naairiempjes genaaid. Bij de laatste vier katernen werden de kaarten direct op de bladen waaruit het katern bestaat getekend. Ze zijn zonder stroken op de naairiempjes genaaid. Deze zijn door de perkamenten omslag gehaald.

- Op de meest handgetekende bladen werden uitgeknipte, gedrukte windrozen geplakt.

- Het boekblok heeft geen kapitaal (= een op een strookje gewerkte rand van koord of zijde boven en onder aan de rug van het blok van een gebonden boek, vroeger van belang voor de constructie van het boekblok, thans alleen ter versiering). Ook ontbreken schutbladen. Het eerste blad is meteen de eerste kaart (n.b. het titelblad zit tussen kaart 1 en 2).

3. De kaarten:

- Het gebruikte papier waarop de kaarten getekend werden, is te omschrijven als zwaar lomp papier (circa 135 grams) en is meestal voorzien van een watermerk. De kaarten 18, 21 en het blanco blad tussen de kaarten 18 en 19 zijn van een dunnere papiersoort met een druiventros als watermerk. De kaarten 29, 30, 31 en 32 zijn getekend op iets dikker papier met een zeer krullend en onregelmatig watermerk. Het papier van de stroken is over het algemeen van een grovere soort: dunner, maar heeft meer onregelmatigheden. Het grootste deel van het papier van de stroken lijkt van dezelfde oorsprong, behalve de stroken van de kaarten 4, 15 en van het blanco blad in begin van boek; deze bestaan uit kleine, korte strookjes papier, die versterkt zijn met perkament. De stroken waarmee de kaarten 1 en 7 later toegevoegd zijn, zijn van machinaal vergépapier gemaakt. Een aantal kaarten bestaat uit verscheidene vellen papier die aan elkaar zijn geplakt. Deze kaarten zijn zo gevouwen dat hun formaat tot maximaal de afmetingen van de boekband is teruggebracht. De vouwen zijn vaak nog verstevigd met een extra strook, die er later zijn opgezet en evenals de reparatiestroken van machinaal vergépapier zijn gemaakt.

- Aan de bovenzijde van bijna alle kaarten bevindt zich een grote vochtvlek aan de rugzijde.

- Vooral de grote kaarten (de nummers 1, 11 en 12) hebben ernstig onder het gebruik geleden. Er zitten veel vouwen in het papier en veel scheurtjes langs de randen.

- Van de kaarten 17, 18, 19, 21 en 23 zijn grote delen afgescheurd, waarschijnlijk uit vandalisme. Dit is gebeurd nadat de kaarten al eens met machinaal papier, in de tweede helft van de 19e eeuw of later, op een vrij grove manier gerepareerd zijn. Overal werden toen stroken op de kaarten geplakt om verder uitscheuren te voorkomen. Dit uitscheuren heeft men bij de kaarten 1,

4, 14, 19 en 20 niet kunnen voorkomen: bij deze bladen ontbreken gedeelten, waarschijnlijk veroorzaakt door veelvuldig gebruik en de daaruit voortkomende slijtage.

- Een aantal kaarten (nrs. 4 en 7) zijn beschadigd door muizen. Ook de perkamenten omslag is op verschillende plaatsen 'aangeknaagd'. Kaart 4 is hierdoor zo gehavend dat hij reeds in de negentiende eeuw op het machinale vergépapier werd gedoubleerd.

- Van kaart 1 schilferde de blauwe gouacheverf af. Het lijkt of deze over een paarsrode verf heen geschilderd is. Voorts is kaart 1 beschadigd door het bijtend zuur van de ijzergallusinkt. Dit is ook gebeurd bij alle kaarten waarop latere, in inkt geschreven, annotaties zijn aangebracht. Alleen bij kaart 1 heeft dit bij de windroos geleid tot gaten in het papier.

- Veel kopervraat is te ontdekken in kaart 1, 12, 21 en 22. Op sommige plekken heeft men vroeger deze verkleuringen in het papier willen afdekken met witte gouacheverf. In kaart 12 zit een oude reparatie, die, merkwaardigerwijs voor een enorme verdikking van het papier zorgt en daardoor de kaart extra kwetsbaar maakt.

- In alle kaarten zitten veel scheurtjes langs de randen. Ook hebben alle kaarten vlekken en zijn ze zeer vuil en stoffig.

- De kaarten zijn op stroken geplakt met bruine, veront-

reinigde stijfsel, waarschijnlijk van volkoren tarwemeel vervaardigd. Sommige kaarten beginnen op de aangelijmde plekken verbruiningen te vertonen; daarom werd besloten de kaarten van de stroken te verwijderen.

- De inkt waarmee de kaarten getekend zijn, is ijzergallusinkt; de pigmenten waarmee ze zijn ingekleurd, zijn gouacheverfstoffen; beide lopen uit als ze in contact komen met water.

4. De band:

- De perkamenten omslag is langs de randen omgevouwen. Er is geen versteviging in het omslagmateriaal aangebracht. De katernenrug is niet gelijmd of overlijmd. In het omslagmateriaal bevinden zich twee gaten aan de voorzijde. Hierin zaten vroeger zeemleren sluitriempjes.

- De rundleren riempjes die door de perkamenten omslag geregen waren, zijn alle gebroken. Ook zijn een aantal van de doorrijggaten in het perkamenten omslag uitgescheurd.

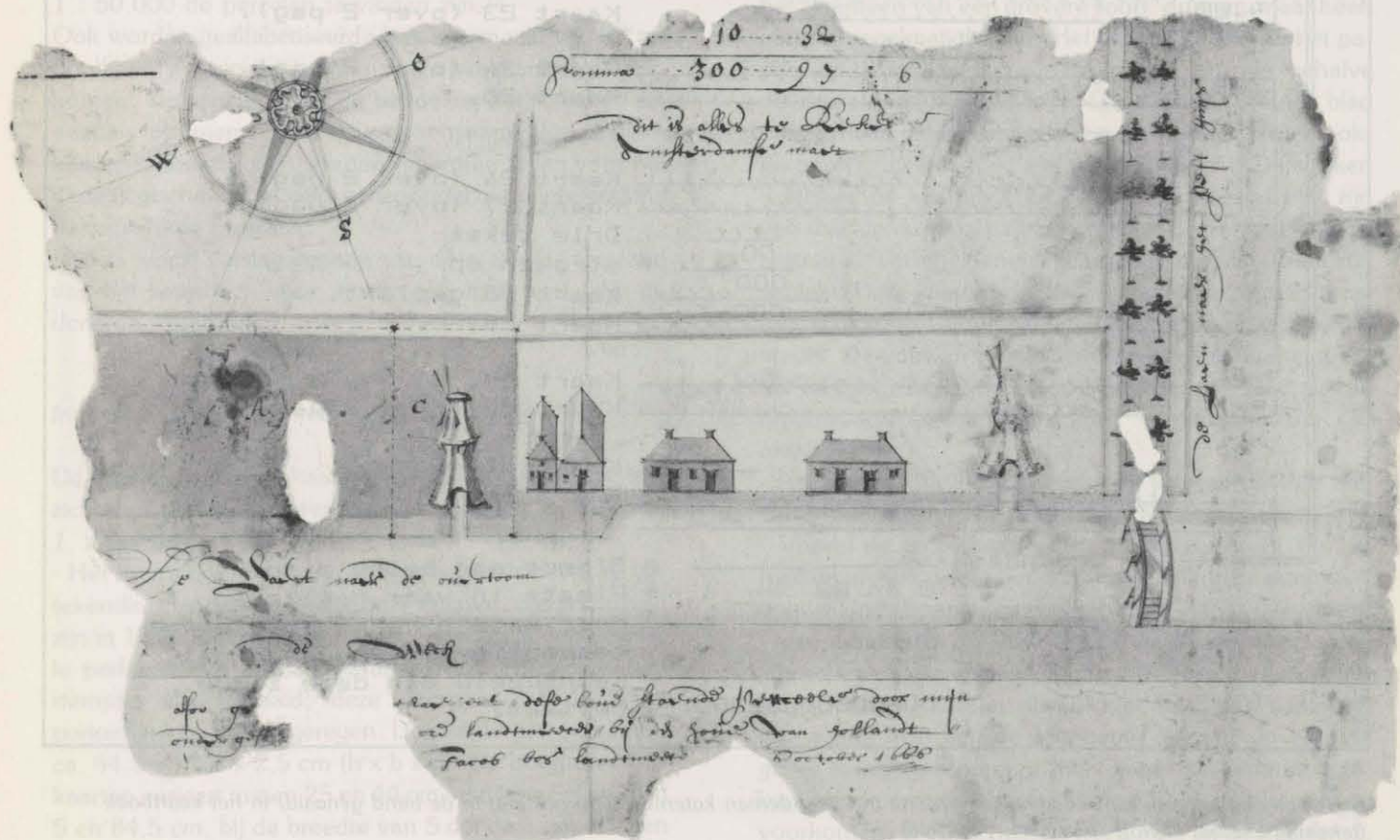
- De hoeken van de omslag zijn afgesleten. Een gedeelte van de onderrand van de perkamenten omslag is door ongedierte beschadigd. Het perkament is erg bobbelig. Het lijkt alsof het regelmatig dubbelgevouwen is geweest. Door rek en krimp van het perkament zijn een aantal scheuren en barsten ontstaan.

- De zeemleren sluitriempjes zijn afgebroken.

5. Het naaischema:

- In de laatste katernen van het boek (kaarten 24 t/m 28 en kaarten 31 en 32) bevonden zich touwtjes, die als nietjes de katernen bijeen hielden. Omdat het laatste katern maar uit één blad bestaat, zou dit katern nog meer bladen bevat kunnen hebben. Ook zouden de 'nietjes' er bij de papierleverantie al in gezeten kunnen hebben. In de kaarten 2 t/m 17 (uitgezonderd kaart 4, 7, 12, 14 en

Kaart 7: voor de restauratie zeer vuil en aan alle zijden (door muizen) aangeknaagd en/of afgescheurd. Tijdens de restauratie schoongemaakt en rondom aangevezeld: [Twee molenwerven gelegen aan de noordzijde van] De Vaert naar de overtoom ... / Jacob Bos. - 16 oktober 1666. (foto: Gemeentearchief Amsterdam).



15) bevonden zich langs de vouwlijn twee paar gaatjes ter grootte van speldenprikken, waarvoor geen verklaring gevonden werd. De gaatjes zijn te klein om als opening voor de touwtjes te dienen.

De restauratie

1. Algemeen

- Uitgangspunt was dat het kaartboek teruggebracht zou worden in de toestand die het had in de jaren dat het nog zijn oorspronkelijke functie had (= tweede helft zeventiende eeuw). Voorts moest het boek zo goed mogelijk worden geconserveerd. Deze twee voorwaarden hebben ertoe geleid dat enige nieuwe materialen aan het boek moesten worden toegevoegd.

2. Het boekblok:

- Voor de conservering van het boek was het van belang dat de openingen in het boekblok aangevuld zouden worden, waardoor het zo compact mogelijk bewaard zou kunnen worden. Vandaar dat de afgescheurde kaarten zijn aangevezeld. Ook zijn er nieuwe schutbladen toegevoegd, en wel om de eerste en laatste kaarten wat meer bescherming te bieden tegen de harde randen van de inslagen van het perkament.

3. De kaarten:

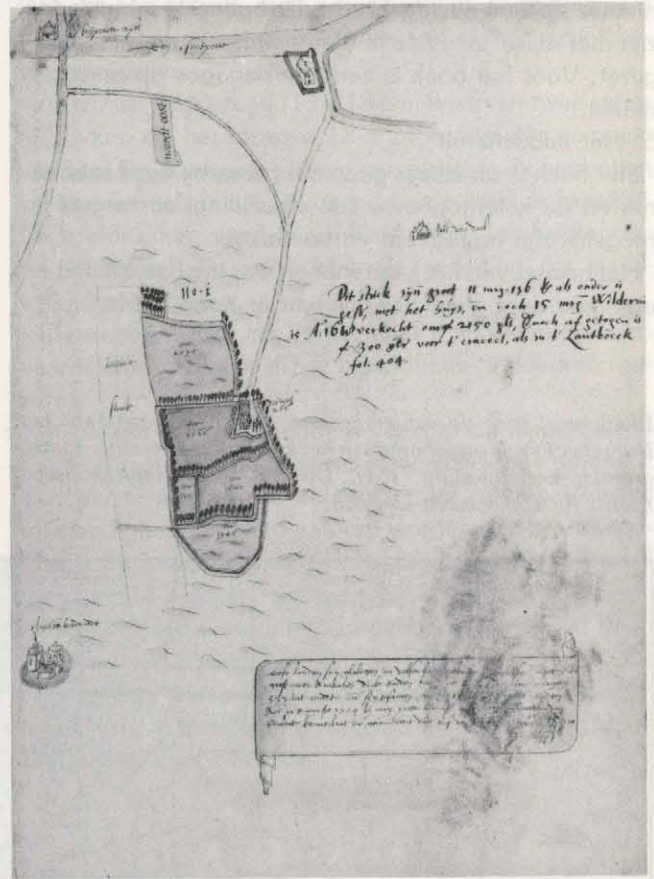
- Alle kaarten zijn met behulp van een cellulosebindmiddel van hun stroken ontdaan; de naaistroken zijn behouden, maar de reparatiestroken van machinaal vergépapier zijn verwijderd. De lijm van de reparatiestroken, stijfsel, was duidelijk van een andere samenstelling dan die van de naaistroken. De laatste was veel makkelijker op te weken.

- Vervolgens zijn de kaarten met wittebrood (één dag oud) droog gereinigd waardoor zij van het stof werden ontdaan. Daarna zijn de kaarten licht ingevocht met een mengsel van isopropylalcohol en magnesiumhoudend water. Het eerste om de kleuren niet uit te laten lopen, het tweede om een kleine buffer tegen verzuring aan te brengen. Terwijl de kaarten nog vochtig waren, zijn de randen van de kaarten gerepareerd met heel dun Japans papier en celluloselijm. Scheurtjes zijn gerepareerd met iets dikker Japans papier.

- Er is papier geschept dat zoveel mogelijk in de kleur en op de dikte van het papier van de kaarten is gebracht. Dit papier is in eerste instantie niet gelijmd. Gaten en ontbrekende stukken van de bladen van de kaarten zijn hiermee aangevuld. Het handgeschepte papier is met een rand van circa 2 millimeter over het kaartgedeelte dat aangevuld moest worden, geplakt met een mengsel van stijfsel en celluloselijm. Deze gedeelten werden niet bijgekleurd of getouchéerd.

- Bij vele kaarten deed zich kopervraat of inktvraat voor: voorzichtig zijn deze gedeelten met magnesiumhoudend water en isopropylalcohol aangestipt, in de hoop dat dit een voldoende ontzurend effect zou hebben. Vervolgens zijn de plekken ingelijmd met cellulosebindmiddel en daar waar nodig verstevigd met Japans papier of ingestukt met handgeschept papier.

- Drie kaarten (nummers 1, 4 en 12) zijn gedoubleerd met Japans papier en dunne stijfsel.



Kaart 22: schoongemaakt, de grote vochtvlek in de rechter onderhoek kon zonder nieuwe schade aan te brengen, niet verwijderd worden. In tekst wordt verwezen naar t'Lantboek, fol. 404: [Enkele percelen tgelegen tussen het Huis te Brederode en de Santpoorter Kapel] / Pieter Bruinsz. - [1594, geschreven aanvullingen] 1618.

- Alle kaarten zijn nagelijmd met 1,5 % gelatinelijm, en de handgeschepte gedeelten tweemaal. De kaarten zijn gevlaakt tussen synthetisch vochtdoorlatend papier en karton.

- Na de behandeling van de kaarten zijn de bladen op hun oude stroken geplakt met een mengsel van stijfsel en celluloselijm. Vervolgens zijn zij op de originele wijze op de zes kalfsleren riempjes genaaid. Het naaisel is 'opgevuld' om te voorkomen dat de boekrug in de loop der tijd hol trekt. Als bescherming zijn aan beide zijden drie nieuwe schutbladen meegenaaid.

4. De band:

- Er werden zuurvrije, kartonnen bordjes in de perkamenten omslag gevouwen, ook om de compactheid van het boekblok te vergroten en het boek als geheel meer stevigheid te geven.

- De rug is overlijmd met een mengsel van stijfsel en celluloselijm.

- De perkamenten omslag is gerepareerd met nieuwe stukjes perkament en gelatinelijm. Het omslag is om een mal van karton opgerekt, zodat niet alle, maar toch de grootste kreukels uit het perkament zijn getrokken. Als versteviging zijn er twee dunne, zuurvrije kartonnen borden los in de omslag gevouwen. De nieuwe, leren naariempjes zijn door het perkament geregen en ook nog een keer door de kartonnen borden. Van zeemleer zijn

nieuwe sluitlinten aangebracht. De buitenste schutbladen zijn met stijfjes langs de randen van het perkament vastgezet. Voor het boek is een overslagdoos op maat gemaakt.

5. Het naaischema:

- Het boek is uit elkaar genomen, waarbij het naaischema en de katernopbouw (zie afbeelding) zo zorgvuldig mogelijk zijn bestudeerd en beschreven.
- Het naaisel van het kaartenboek was erg beschadigd en erg verknoot. Aanvankelijk was er hoop dat het naai-

schema aanwijzingen zou geven over de volgorde waarin de kaarten aan het boek waren toegevoegd of dat het informatie had kunnen geven over de datering van de band. Helaas konden uit de gevonden knopen en eindjes garen geen duidelijke conclusies getrokken worden.

- Bij de nummering van de katernen is uitgegaan van het gegeven dat binders het laatste katern het eerste naaien. De laatste vier katernen, dat wil dus zeggen de bladen 22 tot en met 32 in het kaartboek, zijn genaaid met een dubbele draad (zie afbeelding). Dit gaat om de kaarten die niet op stroken geplakt zijn, maar die zelf een katern vormen. Het naaischema is onregelmatig. De ene keer is men linksom het riempje gegaan, de andere keer rechtsom.

- Er werd geen aantoonbaar verschil in het gebruikte garen gevonden, ook niet onder de microscoop. Het ene

Bladwijzer van de situering van de landerijen van het Burgerweeshuis opgenomen in het kaartboek (tekening: Kartografisch Laboratorium, R.U. Utrecht, foto: Reprografische Dienst Rijksuniversiteit Utrecht).



was iets meer uitgelopen en het ander was beter geconserveerd. Het was niet mogelijk om door verschillen in twist en twijning verschillende naaigarens te onderscheiden.

Fotografische opnamen

Voordat de restauratrice met het Kaartboek-B van het Burgerweeshuis aan het werk ging, zijn twee fotoreeksen gemaakt.

- Een serie van een tiental zwart/wit opnamen moest de meest in het oog springende schade aan kaarten en band in beeld brengen. Deze reeks werd gemaakt om ten behoeve van het restauratieverslag een globaal beeld van de toestand voor de restauratie te kunnen schetsen.

- Vervolgens zijn per blad in het kaartboek kleurenopnamen (6 x 6 cm) gemaakt. Hiervan werden contactafdrukken gemaakt, waarbij herkenbaarheid van de bladen voorop stond, niet de kwaliteit van opnamen. Deze serie is gemaakt om alle bladen en katernen na afloop van de restauratie, met honderd procent zekerheid weer op de goede plaats terug te kunnen zetten.

Na voltooiing van de restauratie van de kaartbladen, maar voordat de bladen in de band terug geplaatst werden, zijn per blad drie nieuwe reeksen opnamen¹⁷ gemaakt. Dit waren achtereenvolgens:

- Twee identieke opnamen op 35 millimeter zilverfilm. Deze werden in filmdatakaarten (= vensterponskaarten) gemonteerd. Eén reeks zal een plaats krijgen op de studiezaal. Het zal nog in 1991 mogelijk zijn hiervan een

'één-op-één-afdruk' met 'kopiekwaliteit' te maken. De tweede serie zal als schaduwbestand in het depot bewaard worden.

- Zwart/wit negatieven (13 x 18 cm) waarvan twee series afdrukken op het formaat 18 x 24 centimeter gemaakt werden. De eerste serie kreeg een plaats in de hierboven beschreven tekstmap. De tweede serie werd opgesplitst. Deze afdrukken werden geplaatst in de fotobakken op de studiezaal die een regionale ordening op stads-wijk/straat kennen.

- Kleurenopnamen op het formaat 4 x 5 inch zijn vervaardigd om hoogwaardige reproducties in kleur te maken.

Het maken van de opnamen vóórdat de bladen in de band teruggeplaatst werden, had verschillende redenen. Ten eerste konden de kaarten onder optimaal vlakke omstandigheden gefotografeerd worden. Dit is onmogelijk als de kaarten in de band zitten. Ten tweede werd hierdoor de kans op nieuwe schade aan het kaartboek verkleind. Het inmiddels heringebonden origineel hoeft nu nooit meer opnieuw gefotografeerd te worden. De belangrijkste reden is dat door goede visuele toegangen te maken, de raadpleging van het origineel op de studiezaal beperkt kan worden.

BIJLAGE: BESCHRIJVING VAN DE ZEVENTIEN KAARTBOEKEN

Kaartboek afkomstig uit het Archief van het Leprozenhuis

1. [Kaartboek uit het archief van] het Leprooshuis, en zijne Landerijen / Aldus getekend en Gemeeten door Maurits Walraven Gead[mitteerd] Landmeeter; [kaart 2 vermeldt] Jan Spruijtenburgh Landmr. - Kaarten hebben verschillende schalen. - [Amsterdam: vervaardigd in opdracht van het bestuur van het Leprozenhuis], Ao. 1703. - 1 Kaartboek met registerblad, titelblad en 7 kaartbladen: handgetekend, ingekleurd; band: 32 x 48 cm, kaarten hebben verschillende formaten. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 369, inv.nr. 415.

Kaartboek afkomstig uit het Archief van het Huiszittenden-armenhuis

2. Kaarten van de Landerijen toebehoorende de Huis-sitten-Armen aan de Nieuwe Zijde der Stad Amsterdam / Geteekent door Jan Makreel. - Kaarten op verschillende schalen. - [Amsterdam: vervaardigd in opdracht van het bestuur van het Huiszittenden-armenhuis], 1687. - 1 Kaartboek met titelblad, register, overzichtskaart en 23 detailkaarten: handgetekend, ingekleurd; band: 25,5 x 37 cm, kaarten op verschillende formaten. - De overzichtskaart en kaart W vermelden de naam van de tekenaar en zijn gedateerd. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 349, inv.nr. 286.

Kaartboeken afkomstig uit het Archief van het Burgerweeshuis

3. [Kaartboek B uit het archief van het Amsterdamse Burgerweeshuis] / [Getekend door] Pieter Bruinsz. : Adriaen Ockersssoon : Jacob Bos; [hermetingen door] Cornelis Danc-kertsz. : Anthonis Metius. - Kaarten op verschillende schalen. - [Vervaardigd in opdracht van het Bestuur van het Amsterdamse Burgerweeshuis, 1592-1666]. - 1 Kaartboek met 32



MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030 - 32 13 42

Catalogus op aanvraag

kaarten : handgetekend, ingekleurd ; band: 44,5 x 31 cm, kaarten op verschillende formaten. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 367-B.

4. [Kaartboek C uit het archief van het Amsterdamse Burgerweeshuis / Vermoedelijk samengesteld door Joannes Leupenius ; handgetekende kaarten door] Joannes Leupenius : Stevin van Broeckhuysen : Jacob Bos : Claes Adriaensz. : Balthasar Florisz. van Berckenrode : Maurits Walraven ; [Gedrukte kaarten door] Carel Allard [en Johannes Dou]. - Kaarten op verschillende schalen. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het Bestuur van het Amsterdamse Burgerweeshuis], 1639- 1698. - 1 Kaartboek met 1 titelblad met tekst: *Magnum Vectigal Parsimonia*, 1 decoratief blad met wapen van Amsterdam, duif en 6 familiewapens, 1 tekstblad, naast kaart 37, ondertekend door Maurits Walraven, 2 gedrukte en 72 handgetekende kaarten, alle bladen ingekleurd ; band: 53 x 40 cm, kaarten op verschillende formaten. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 367-C.

5. [Kaartboek D uit het archief van het Amsterdamse Burgerweeshuis / Samengesteld door Joannes Leupenius en Claes Adriaensz. - Kaarten op verschillende schalen. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het Bestuur van het Amsterdamse Burgerweeshuis], 1681-1689 [kaart 10]. - 1 Kaartboek met 74 bladen : handgetekend, ingekleurd ; 16,5 x 22 cm, kaarten op verschillende formaten. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 367-D.

Kaartboeken afkomstig uit het Archief van Thesaurien Ordinaris (Burgemeestersarchief)

6. Caert Boeck vande Landen toecomende de Stadt Amsterdam [Kaartboek A uit het Archief van Thesauriën Ordinaris] / Gemeeten ende Geteekent bij Cornelis Danckerts de Rij der stadt Amsterdam Artillerij Mr. ende Landtmeeter. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het stadsbestuur], 1642-1643. - 1 Kaartboek met 34 kaarten, titelblad met wapen van Amsterdam en Register vande Naervolgende Stadtslande : handgetekend, ingekleurd ; band: 52 x 38,5 cm, kaarten hebben verschillende formaten. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 5039, inv.nr. 176-A.

7. [Kaartboek C uit het archief van Thesauriën Ordinaris van Amsterdam] / [Getekend door] Lucas Jansz. Sinck ; Adriaen Ockersz. [verrichte de metingen voor kaart 7]. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het stadsbestuur, 1605-ca. 1619]. - 76 kaarten, titelblad met wapen van Amsterdam en 3 tekstbladen ; 52 x 39 cm, kaarten hebben verschillende maten. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 5039, inv.nr. 176-C.

8. Caert Boeck Daer in vertoont werden de landen toebehoorende de Stadt Amstelredam alsoo deselve gheleghen ende bevonden syn inden Iare ons heeren en Salichmaeker M[?], jaartal afgescheurd. Kaartboek D uit het archief van Thesauriën Ordinaris van Amsterdam] / [Getekend door Cornelis] Danckersz. de Rij : sommige gheteijckent naer verscheijden caerten ghemaeckt door Adriaen Ockersz. ende Mr. Luijkas Jansz. Sinck. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het stadsbestuur, ca. 1624]. - 1 Kaartboek, blad met titeldecoratie, titelblad, tekstblad en 25 kaarten : handgetekend, ingekleurd ; 52 x 41 cm. - kaart nr. 15 is gedateerd. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 5039, inv.nr. 176-D.

9. Kaartenboek E [afkomstig uit het archief van Thesauriën Ordinaris van Amsterdam] / [kaarten getekend door] Cornelis Koel, Jacob Bosch, Cornelis Danckertsz. de Rij, B. van Groendijk en G. Brandtlicht. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het stadsbestuur, diverse kaarten werden van annotaties voorzien door de stadssecretaris C. de Vries], 1661-1699. - 1 Kaartboek, 37 kaarten : 3 gedrukt met getekende

en/of geschreven aanvullingen, 34 handgetekend, alle bladen ingekleurd ; band: 53,5 x 38 cm, kaarten op verschillende formaten. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 5039, inv.nr. 176-E.

Kaartboeken afkomstig uit de Archieven van de Gasthuizen

10 [Eerste kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam] / Pieter Coenensz. [gezworen landmeter]. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het bestuur van de Amsterdamse Sint-Pieters-Gasthuizen], 1559-1563. - 1 Kaartboek : blad met informatie over gebruikte lengte- en oppervlaktematens, 24 kaarten : handgetekend, ingekleurd ; kaartmaten 21,5 x 57 cm, gevouwen in band van 22 x 28,5 cm. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 90.

11 [Tweede kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam] / Pieter Coenensz. ghesworen landmeter. - [Amsterdam] : Ten versoecke van die Ghesthuys meesteren [vervaardigd in opdracht van het bestuur van de Amsterdamse Sint-Pieters-Gasthuizen], 1559-1563. - 1 Kaartboek, 20 kaarten, losbladig, perkament : handgetekend, ingekleurd ; bladmaten 20 x 56 en 20 x 95, kaartmaten 20 x 27,5 en 20 x 56 cm. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 91.

12 [Derde kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam]¹⁸ / Pieter Coenensz. ghesworen landmeter. - : [vervaardigd in opdracht van het bestuur van het Amsterdamse Nieuwe Nonnen Convent], 1569. - 1 Kaartboek, 12 kaarten, gebonden in leren band : handgetekend, ingekleurd ; band 21 x 28 cm, kaartmaten 20 x 27,5 en 20 x 56 cm. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 778.

13 Kaertbouck Vande Landen Toebehoorende St.-Pieters Gasthuysen Tot Amsterdam Gemeeten ende hier Gestelt int Jaer ons Heeren 1627 en 1628 ... [Derde kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam]. - Gemeeten en hier in dit Bouck Geteekent, Bij Mij onder-Geschreven. Als oock Sommige Partie Bij Andere [Land]M.[eters] Gemeeten hier Meede ingestelt Balthasar Floris van Berckenroode G.[e]Z.[woren] Landmeeter ; Meerdere kaarten ontleend aan metingen door Joost Jansz., Bartholomeus Synmons, Lucas Jansz. Sinck en Cornelis Danckerts, de Rij. - Kaarten op verschillende schalen. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het bestuur van de Amsterdamse Sint-Pieters-Gasthuizen], 1627-1628. - 1 Kaartboek, 2 bladen met tekst: T'Kaert Bouck, titelblad: o.a. met namen van de regenten van het gasthuis, blad met afbeelding H. Petrus (patroon van St.-Pietersgasthuis), 77 kaartbladen : handgetekend, ingekleurd ; band: 51,5 x 41 cm, kaarten op verschillende formaten. - Kaarten in niet-contemporaine band, vermoedelijk uit 1783. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 1468.

14 Nieuwe Kaart Boeck van de Landen van de Gasthuizen, 1680 [Vijfde kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam] / Getekend door] Joannes Leupenius en Cornelis Koel ; met verwijzingen naar vroegere metingen door Joost Jansz., Lucas Jansz. Sinck, Balthasar Florisz. van Berckenrode, Cornelis Danckertsz. en Jacobus Thijsz. van Leijden. - Kaarten op verschillende schalen. - [Amsterdam : vervaardigd in opdracht van het bestuur van de Amsterdamse Sint-Pieters-Gasthuizen], 1676-1680. - 1 Kaartboek met decoratief titelblad met afbeelding H. Petrus (patroon van St. Pietersgasthuis), namen en familiewapens gasthuisbestuur en tekst: Anno 1680 T.Nieuwe Caart-Boeck van alle de Landen, toebehoorende T'Gasthuis tot Amsterdam, 2 bladen met: Register van alle de Gasthuys Landen, 46 kaarten : handgete-

kend, ingekleurd; band: 51,5 x 41,5 cm, kaarten op verschillende formaten. - Kaarten in niet-contemporaine band, gedateerd 1783. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 1469.

15 [Zesde kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam] / Anoniem [m.u.v kaart 2: getekend door] J.W.F. Jansen. - Tekeningen op verschillende schalen. - [Amsterdam: vervaardigd in opdracht van het bestuur van de Amsterdamse Sint-Pieters-Gasthuizen], vermoedelijk begin 17e eeuw [1603?], [kaart 2:] 1825. - 1 Kaartboek, 32 bladen: losbladig, bladen op karton gezet, handgetekend, veelal ingekleurd; kartonmaat 38,5 x 52 cm, tekeningen op verschillende formaten. - Bladen in een niet-contemporaine omslag, vermoedelijk 19e eeuw. - Bevat voornamelijk tekeningen van kavels en opstallen van, of nabij het Sint-Pietersgasthuis. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 1470.

16 [Zevende kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam] / Floris Balthasars. - Schalen [ca. 1:30.000]. - [Delft, Rotterdam, Leiden: vervaardigd in opdracht van de besturen van de Hoogheemraadschappen van Delfland, Schieland en Rijnland] [1614+]. - 1 Kaartboek, 2 tekstbladen, 3 bladen met familiewapens van dijkgraaf en hoogheemraden, 40 kaartbladen: gedrukt, ingekleurd; bladen op verschillende formaten. - Bevat de kaarten van de Hoogheemraadschappen van Rijnland (1614/1615), Delfland (1611) en Schieland (1611). - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 1471.

17 [Achtste kaartboek afkomstig uit het archief van de Gasthuizen te Amsterdam] / J. Leupenius g[es]woren Land[meter]. - [Amsterdam: vervaardigd in opdracht van het bestuur van de Amsterdamse Sint-Pieters-Gasthuizen, waarschijnlijk 1684-1707]. - 1 Kaartboek, 7 pagina's met financiële administratie betreffende de landerijen, 40 kaarten: handgetekend, ingekleurd; 16,5 x 22,5 cm. - Kaart met nummer 18 vermeldt naam van J. Leupenius. - Gemeentearchief Amsterdam: Part. Arch. 342, inv.nr. 1472.

NOTEN

1. Zie bijlage: beschrijving van de zeventien kaartboeken.
2. Zie bijlage: nr. 10 en 11.
3. Zie bijlage: nr. 3.
4. Zie Kartografisch Vakwoordenboek (1985/1986), nr. 924.29.
5. Kaartboek van de Waterstaat ten tijde van de Bataafse Republiek (Algemeen Rijksarchief Den Haag (Kaartenzaal): niet geïnventariseerd). Met dank aan Ron Guleij (A.R.A. Den Haag).
6. Ibidem noot 1: nr. 16.
7. Ibidem noot 1: nr. 4, nr. 9, 15 en 17 (kaartboeken waarin gedrukte kaarten opgenomen werden).
8. Zie bijlage: nr. 3 en nr. 7.
9. Zie bijlage: nr. 1 en 8.
10. De restauratie werd niet op de restauratieafdeling van het Amsterdamse Gemeentearchief uitgevoerd maar (extern) in het atelier van Elizabeth Nijhoff Asser te Amsterdam. Wel was er regelmatig overleg met Peter Vlasveld en Henk Urban, beiden werkzaam op de restauratieafdeling van het archief, waarvoor wij hen bedanken.
11. Tweede helft 17e eeuw.
12. De teksten zullen in het bibliotheekstelsel van het Gemeentearchief Amsterdam de nummers TAK 605 en TAK 605.1 t/m TAK 605.16 krijgen.
13. Gemeentearchief Amsterdam: PA-367, inv. nr. 3, register: 1579; met verwijzing naar oorspronkelijke actes.
14. Met dank aan Tom Brockmeier voor deze en verschillende andere gegevens.
15. Gemeentearchief Amsterdam: Archief Burgerweeshuis, PA 367, inv. nr. 362 t/m 370 (ontvangeregisters). Inven-

tarisnummer 364 uit dit archief draagt de titel 'Lantboek'.

16. Voor de gegevens betreffende de situering kon geput worden uit aantekeningen van Wouter Hofman, die tot voor enkele jaren werkzaam was op het Gemeentearchief.
17. De kleurenopnamen werden gemaakt door Martin Alberts, de zwart/wit opnamen door Henk Veen en de 35 mm filmdatataartopnamen door Sandra Gaddum, allen werkzaam bij de Reprografische Dienst van het Gemeentearchief te Amsterdam.
18. Met dank aan Mej.dr. I.H. van Eeghen voor deze verwijzing.

LITERATUUR

- Bos, E.S., P.W. Geudeke, F.J. Ormel, A.H. Sijmons en G.F. Willems, *Kartografisch Vakwoordenboek*. - Nederlandse Vereniging voor Kartografie, 1985/1986. Voorlopige uitgave.
- Gilhuys, P.M., *Inventaris van het Nieuw Archief van het Burgerweeshuis van het Burgerweeshuis van ca. 1870 tot ca. 1916*. - Amsterdam, 1961. Gemeentearchief Amsterdam: PA 367.
- Gilhuys, P.M., *Inventaris van het Oud Archief van het Burgerweeshuis van het Burgerweeshuis voor ca. 1870*. Amsterdam. - Gemeentearchief Amsterdam: PA 367.
- Heawood, E., *Watermarks, mainly of the 17th and 18th centuries*. - Hilversum, 1950.
- Hoek Ostende, J.H. van, P.H.J. van der Laan en E. Lieveense-Pelzer, *De archieven in Amsterdam*. - Alphen aan den Rijn, 1981.
- Hofman, W., Restaureren en conserveren van kaarten. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 10(1984)1, p. 30-33.
- Meertens, E.J. en Ch.E.M. Wolf, Rapport over de restauratie van een kaart van de Haarlemmer Hout uit het bezit van het Gemeentearchief te Haarlem. - In: *De Restaurator* 14(nov.1984), p. 362-376.
- Milis-Proost, G., Restauratie van oude kaarten. - In: *Spiegel Historiael* 19(1984), p. 272-276.
- Piccard, G., *Wasserzeichen, Lilie. Findbuch XIII*. - Stuttgart, 1983.
- Sterken, J.R., De restauratie van de 'Caart der Limitten van de Hoog en Vrije Heerlijkhydt van het Loo'. - In: *Caert-Thresoor* 9(1990)3, p.
- Voorn, H., *De papiermolens in de Provincie Noord Holland*. - Haarlem, 1960.

SUMMARY

The restoration of kaartboek-B (mapbook-B) in the archives of the Amsterdam Burgerweeshuis (City Orphanage): first in a series of seventeen

In the Municipal Archives of Amsterdam there are seventeen mapbooks. Most of them are in a bad condition. In 1989 a program was started to improve their condition by restoration. Every year one or two books will be restored. In this article three different types of mapbooks are treated theoretically. Each restored mapbook will be accompanied by its own conservation report. This article gives an idea what a reader might expect in the seventeen reports. Amongst other things all maps will be described, as well as a report concerning the restoration. Also a paragraph will be written concerning the interpretation of the maps a reader might find. Apart from that indexes (names of all persons that are mentioned on the maps as well the toponymes) will be made. To illustrate the treatment reports from each map photographs in colour and black and white will be made. The reports and photographs will make it less necessary to consult the original mapbooks.

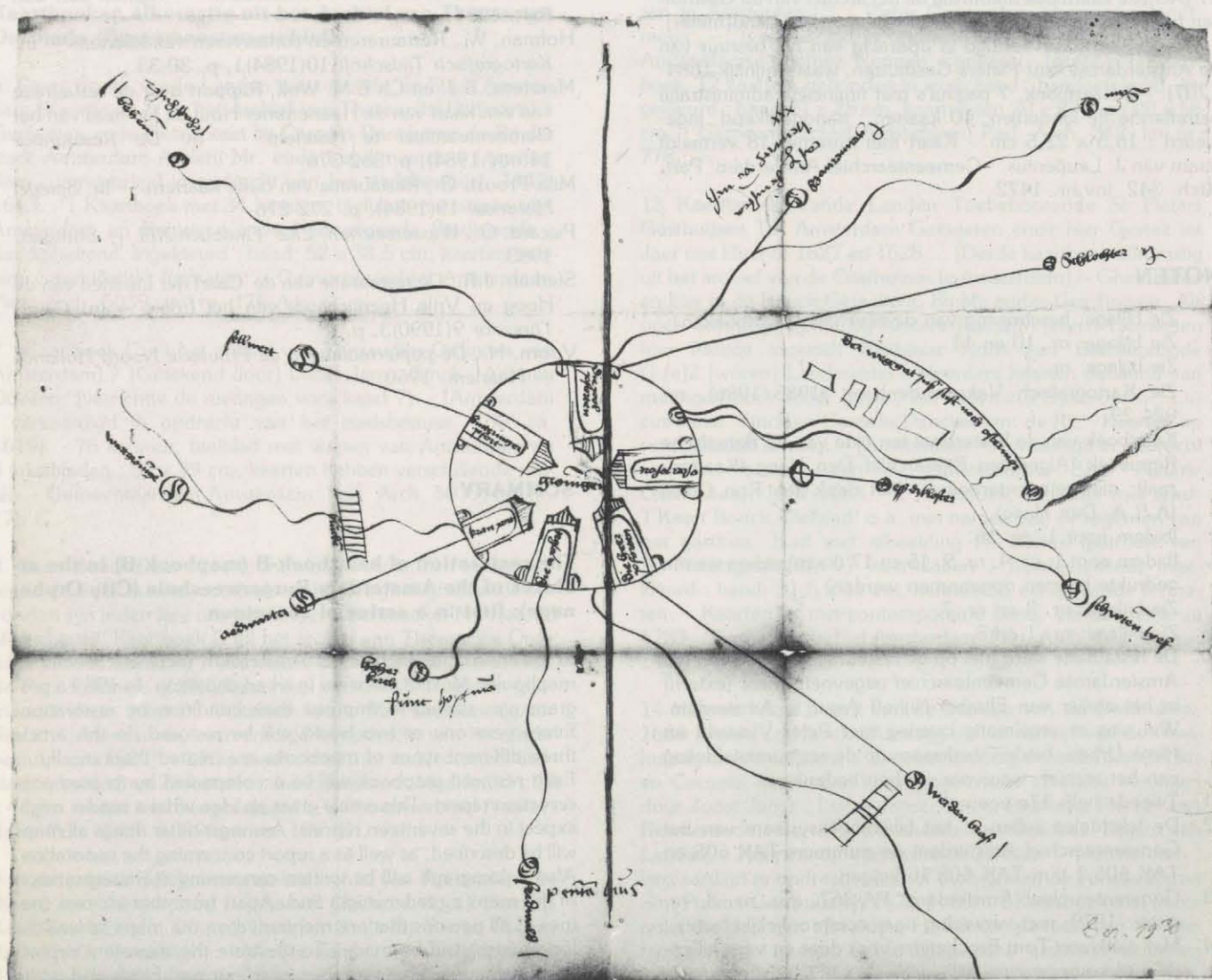
Een schetskaart van de stad Groningen en omgeving (1505/1508)*

In de 15de en 16de eeuw was er een groep drukkers die zich speciaal bezig hield met het drukken van losse bladen, zoals vlugschriften, heiligenprenten en speelkaarten. Deze drukwerken werden toentertijd onder de verzamelnaam 'Briefe' of 'Karten' aangeduid en de drukkers noemde men 'Briefmaler', 'Briefdrucker', 'Heiligenbildmaler', 'Kartenmaler' of 'Kartendrucker' en 'Illuminist'.¹

Wat er met 'Karten' in een document uit de huishoudelijke rekeningen van Frederik III de Wijze, keurvorst van Saksen wordt bedoeld is niet duidelijk. Bij 2 juli 1502 staat vermeld: 'XII g(roschen) für drey Niderlendisch Karten hat Deltzo mei(ne)m gn(ädigsten) H(er)rn (ge)kauft zu geylhausen'.² Frederik de Wijze maakte een reis door Thüringen en Hessen en verbleef onder

meer in Gelnhausen. Gedurende deze reis werden herhaaldelijk guldens en groschen 'zum Spil gegeben' en 'verspilt mit der karten'.³ Had men in Gelnhausen nieuwe speelkaarten nodig en kocht men toen drie set speelkaarten die niet van Duitse of Franse, maar van Nederlandse herkomst waren of moeten we misschien aan landkaarten denken? Gedrukte landkaarten uit de Nederlanden uit deze tijd zijn echter niet bekend en Nederlandse manuscriptkaarten uit 1502 zijn nauwelijks denkbaar, zeker niet in het Hessische Gelnhausen voor de prijs van 12 Groschen. Maar waarom zou een Saksische vorst in de Nederlanden geïnteresseerd zijn?

Enige historische feiten geven hierover opheldering. In 1494 had keizer Maximiliaan I aan Albrecht hertog van Saksen-Meissen (behorend tot de Albertinische Linie),



1. Kaartschets van Groningen en omgeving, ca. 1505/1508.

Friesland geschonken als dank voor zijn steun in de strijd tegen de opstandige Nederlanden.

Landkaarten uit de Nederlanden zouden om deze reden, maar ook als gevolg van het politieke en militaire conflict van Europese omvang, ook voor de andere tak van het Saksische vorstenhuis, de Ernestijnse linie, waartoe Albrechts neef Frederik behoorde, van groot belang geweest kunnen zijn.

De Friezen verzetten zich tegen de Saksische overheersing. De nieuwe aanwinst werd daarom voor de Saksische hertogen een last. Sinds 1505 was hertog George met de Baard 'ewiger Gubernator von Friesland'. In 1513 droeg hij de jurist en diplomaat Dietrich von Werthern, die tot 1512 kanselier van de Duitse Orde geweest was, op om de problemen in Friesland tot een einde te brengen. Hoewel het hem gelukte bij de keizer de afkondiging van de rijksban tegen graaf Edzard van Oostfriesland er door te krijgen, bleven verder alle Saksische pogingen Friesland te onderwerpen zonder resultaat. In 1517 begeleidde Von Werthern Maximiliaan naar de Nederlanden, later was hij verbonden aan het Brusselse hof van keizer Karel V. Bij beide vorsten trachtte hij het militair onbedwingbare Friesland winstgevend te verkopen. Tenslotte werd het aan Karel overgedaan waarmee het voor Saksen twijfelachtige verre bezit aan zee tot het verleden ging behoren.

Een speurtocht naar de bovengenoemde 'drey Niderlendisch Karten' in de staatsarchieven te Dresden en Weimar bleef vruchteloos. Wel werd een akte gevonden met de titel 'Abmessung der Landes-Bilde und was dieselbe bisher zum Theil aufzurichten gekostet, item des Abts zu Mariengarth Praetension daran und welchergestalt Herzog George zu Sachszen Barbaren von der Sale, Hof-Meisterin, Anderthalbhundert Morgen Landes auf ermeltem Bilde verschrieben'. Met 'Landes-Bilde' wordt Het Bildt bedoeld. De akte beschrijft gebeurtenissen uit 1505 tot 1519.⁴ Daar deze akte ook voor Nederlandse kaarthistorici van belang kan zijn maar tot dusver kennelijk onbekend bleef, kan uit de inhoud het volgende worden meegedeeld.⁵

1. Een ongedateerde lijst van opmetingen met de titel 'Abmessung der Bilde, Wy dy durch Frannz Mim(m)a, Rentmeyst(er) und Hessel Maktena befund(en)...' (p. 1a-3a).

2. Een andere ongedateerde lijst van opmetingen met de titels 'Landtmessung der Bildt' en 'Messung des Landes Bilde in Frieszland wie land und breit es ist'. Hierbij worden de namen van de eigenaars en de totale oppervlakten in morgens vermeld, elk onderverdeeld in vier mogelijke klassen; 'guts land', 'gut blicken', 'middel blicken' en 'bösz blicken' (p. 4a-16/2 b).⁶ In deze lijst bevindt zich het ontwerp van een ongedateerde brief, waaruit blijkt dat de opmeting geschiedde in opdracht van George met de Baard en wel om de pachtopbrengst van het land vast te stellen (p. 9a).

3. Kostenspecificaties in guldens en schillingen met als hoofdthema 'Vortzeichnüs, was die grosse Bild ge-

kost(et) hatt, Wie man sich widerumb hatt aufgericht(et)' (p. 17-25/1b). Naast de totalen worden de namen van de ontvangers, de aard van de geleverde werkzaamheden, het materiaal en de verrichte transporten vermeld, soms ook de dag en de maand. Als tussentitels staan als datering vermeld: '... von anno quinto bis uff anno Sexto...' (p. 17a), '... in anno Septimo übergeben uff Jacoby...' (p. 20a) en 'Ausgob uff der bildt, gethon von Jacoby anno 1^{mo} biss uff den VI. tag Mey anno octavio...' (p. 23a). Aangezien 1^{mo} ook gelezen kan worden als 7^{mo}, blijft de vraag open of de periode 1501-1508 dan wel 1507-1508 wordt bedoeld. In verband met de chronologie past 1507-1508 beter zodat voor de totale periode 1505-1508 aangenomen moet worden. Onder de totalen zijn herhaaldelijk ook bedragen voor drie niet met name genoemde landmeters vermeld. Zo wordt bijvoorbeeld 'zu Belkum in Hessel Marthena husz', die bij de opmetingen schrijfwerk verricht had, opgevoerd (p. 20b).

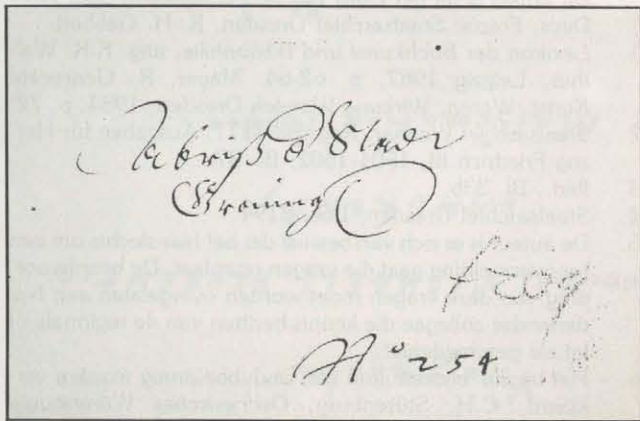
4. Midden in de akte is een dubbele pagina gehecht (p. 26). Hierop staat een ongedateerde kaartschets van Groningen en omgeving (afb. 1). Het handschrift lijkt op dat van de rekeningen waardoor een datering van omstreeks 1505/1508 gerechtvaardigd lijkt.

De kaartschets werd zonder opmeting vervaardigd. De stad wordt slechts door een grote cirkel met zes stadstorens aangegeven. Zeven water- en vijf landwegen verspreiden zich vanuit de stad. Door middel van cirkels zijn in de Ommelanden plaatsen als Appingedam, Garmerwolde, Hoogkerk en Aduard aangegeven.

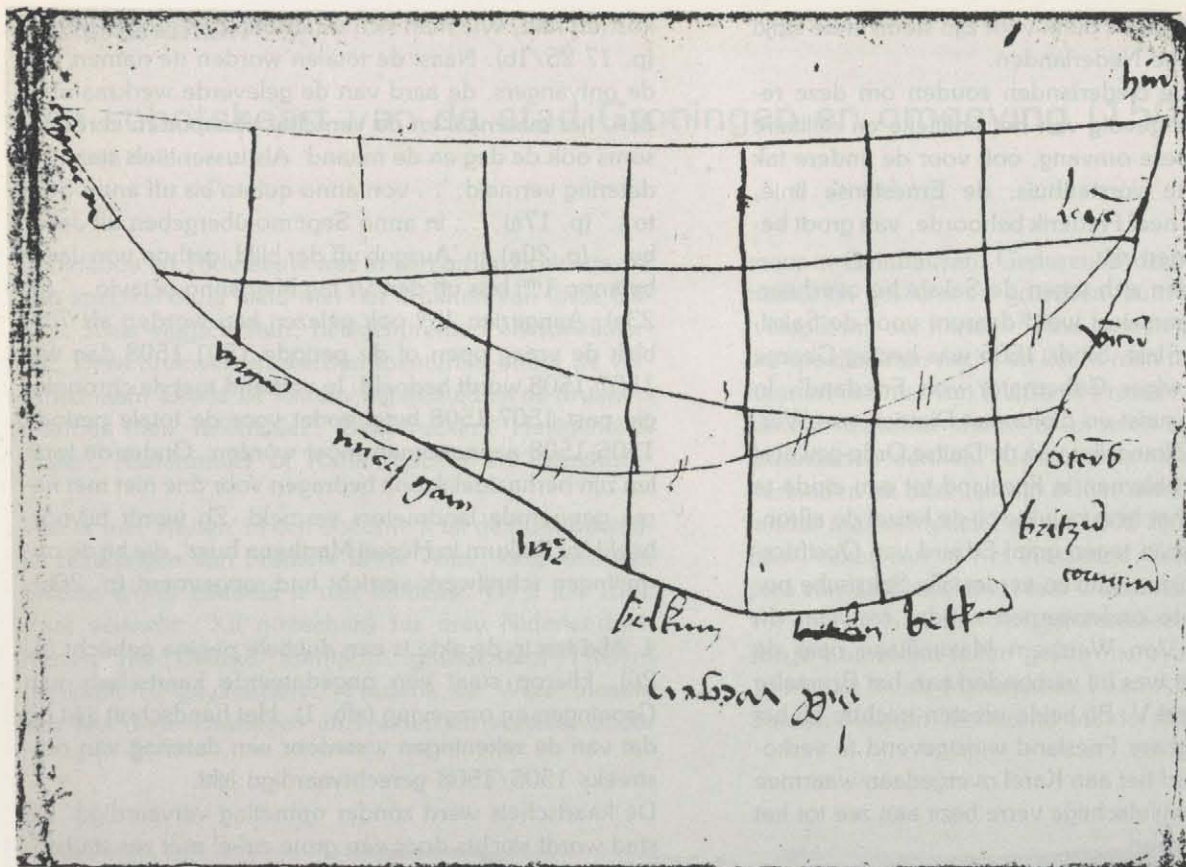
De notitie in potlood 'Gez(ettelt) 1930' rechts onder betekent slechts dat de schets in dat jaar in het register van de kaartenafdeling van het Staatsarchief te Dresden werd opgenomen. De op afbeelding 1 loodrecht door het midden lopende streep is de binddraad van de akte. De andere verticale en horizontale lijnen zijn resten van de oorspronkelijke vouwen.

De titelaanduiding op de keerzijde van het blad (afb. 2) is afkomstig van een archiefbeheerder uit de tweede helft van 16e eeuw die de dossiers geïnventariseerd en van nummers voorzien heeft.

De in het midden van de rugzijde van het blad aangebrachte pentekening doet denken aan een ontwerp voor



2. Titel van de keerzijde.



3. Tekening van onbekende betekenis op de keerzijde van de kaartschets.

een kaartnet, hetgeen echter zeer onwaarschijnlijk is (afb. 3). De ware betekenis ervan is onduidelijk.

5. Het laatste deel van de akte (p. 27a-40b) bevat gegevens uit de jaren 1513 tot 1519 over een geschil met de abt van het klooster Mariengard en over omstrede pacht betreffende 150 morgen land die de hofmeesteres van hertog George, Barbara von der Sale geërfd had. Er is geen verband te leggen tussen deze gebeurtenissen en de kaartschets.

Onzeker blijft het vermoeden dat de kaartschets met een belegering van Groningen door George van Saksen in deze jaren verband zou kunnen houden.

NOTEN

- * Dit artikel is uit het Duits vertaald en bewerkt door H.P. Deys. Foto's: Staatsarchief Dresden, K.-H. Gebbert.
- 1. *Lexikon der Buchkunst und Bibliophilie*, uitg. K.K. Walther, Leipzig 1987, p. 62-64. Mayer, R. *Gedruckte Kunst. Wesen, Wirkung Wandel*, Dresden, 1984, p. 72.
- 2. Staatsarchief Weimar, Reg. Bb 4177, Ausgaben für Herzog Friedrich III, 1501-1502, Bl. 37a.
- 3. *Ibid.*, Bl. 33b.
- 4. Staatsarchief Dresden, Loc. 8194.
- 5. De auteur is er zich van bewust dat het hier slechts om een bronvermelding gaat die vragen openlaat. De beantwoording van deze vragen moet worden overgelaten aan Nederlandse collegae die kennis bezitten van de regionale of lokale geschiedenis.
- 6. Het begrip 'blicken' kon niet ondubbelzinnig worden verklaard. C.H. Stürenburg, *Ostfriesisches Wörterbuch*, Aurich, 1857 vermeldt op p. 19: 'Blinke' = dorpsweide, groen eilandje.

Naschrift van Wil Groothuis

In aansluiting op het artikel van dr. Brichzin is het wellicht nuttig een opsomming te geven van de geografische namen welke op de kaart voorkomen. Het lijkt dat alle plaatsen welke vermeld zijn van strategische betekenis zijn geweest.*)

Het betreft:

Groni[n]gen met de stadspoorten Kran port (Kranepoort), Bueteringer pfort (Boteringepoort), die Pol pforten (Poelepoort), Oster pfort (Oosterpoort), die Heer pforten (Heerepoort), die A pfort (A poort).

De versterkingen en versterkte kerken en kloosters van:

Hoher kirch (Hoogkerk), Aedwarta (Aduart), Wart Gro[e]ni[n]ge[n] (Weert Groningen bij Aduarderzijl), Sellwert (Selwerd), Behem[me] (Bedum), Germerwold (Garmerwolde), Dam[me] (Appingedam - hiermee zou het blokhuis bij Delfzijl kunnen zijn bedoeld), Schlochter (Slochteren), Essen kloster (het klooster Essen), Werdenbrass (de versterking Weerdenbras bij Punterbrug), Pen[er]a hus Fredwald (wschl. bedoeld het versterkte Benkemahuis te Midwolde in Vredewold). Verdere gegevens: Schuuten tyef (Schuutendiep) en 'der weggat ins Stift noch Ostermor' (de weg gaat naar het Sticht (= Drente) naar Oostermoer).

Tenslotte zijn op het kaartje aangegeven de brug over de Drentse A (Punterbrug) en een brug over het Reidiep.

In een andere hand geschreven komen op de schets bovendien enkele persoonsnamen voor.

*) Met dank aan drs. Paul Baks.

SUMMARY

A sketch plan of the city of Groningen (1505/1508)

In the State Archives of Dresden a document has been found on the survey of some pieces of land in Friesland on behalf of Duke George of Saxony ('with the beard'). Between the documents an undated and primitive plan of the city of Groningen was found, probably from about 1505/1508.

Peter van der Krogt

Een schetskaart van Europa door Erycius Puteanus met komeetwaarnemingen (1633)



'Hier heeft men een Comet gesien anno 1633 oct. 6 ante merid. hora 10½ altit. stella in merid. 47 gra. hadde geen sterte, wit als [Venus] wiert 2 ofte 3 dagen gesien, sach... per quadratum' aldus het bijschrift van dit primitieve schetskaartje van Europa. De schets bevindt zich op de adreszijde van een brief,¹ die de Leuvense humanist Erycius Puteanus (1574-1646)² op 13 december 1633 aan zijn vriend Michael Florent van Langren (1598-1675) te Brussel schreef. Beide geleerden corresponderden al jaren met elkaar over allerlei onderwerpen in de geografie en de astronomie.³ In 1633 was Puteanus volop bezig met de astronomie. Hij ontwierp in die tijd een datumgrens, de Circulus Urbanianus, die Van Langren op een globe zou aanbrengen. De brieven die Puteanus aan Van Langren schreef in de periode 1630 tot 1645 zijn in 1952 uitgegeven door J.J. Moreau.⁴ De bewerker negeerde de hierbij afgebeelde schets. In de brief wordt er ook niet naar verwezen. Uit kartografisch oogpunt is het bijzondere van deze schets van Puteanus het gekozen thema: de geografische verspreiding van de waarneming van een komeet. Het is jammer dat hij in zijn brief niet aangeeft wat hij er voor bedoeling mee had. Wilde hij soms de baan van de komeet over het land nagaan? Zijn interesse voor kometen bleek al eerder uit een tractaat over de komeet van 1618.⁵ Interessant is dat we aan zijn kaart thans de snelheid van de verspreiding van wetenschappelijke informatie kunnen nagaan. De komeet was gezien op 6 oktober 1633, de kaart is twee maanden en een week later getekend. De ingetekende plaatsen zijn gelegen in Italië (8), Spanje (5), Frankrijk (2), Engeland (2), Oost-Europa (4 of 5) en verder zijn Brussel, Praag, Wenen, Stockholm, Constantinopel, Algiers, Tunis en Damascus ingetekend. Vooral de bekendheid in Leuven van de waarnemingen van Arabische geleerden in zo'n korte tijd lijkt mij opmerkelijk. In de astronomische literatuur⁶ zijn slechts twee referen-

ties gevonden naar een komeet van 1633. Een Chinees astronomisch werk uit de zeventiende eeuw meldt dat 'in de tiende maand van het zesde jaar van de Ch'ung-chen dynastie (2 tot 30 november 1633) een komeet verscheen'.⁷ Een Spaans bericht meldt dat in 1633 'een komeet als een lans boven Barcelona hing'.⁸ De kaart van Puteanus toont aan dat de komeet op veel meer plaatsen waargenomen is. De korte periode van zichtbaarheid en een geringe helderheid hebben er mogelijk voor gezorgd dat de komeet niet in meer gedrukte bronnen terechtgekomen is.

NOTEN

1. Koninklijke Bibliotheek Albert I Brussel, handschr. 19837-38, f. 66v.
2. Zie over hem: *Étude sur Erycius Puteanus (1574-1646) considéré spécialement dans l'histoire de la philologie Belge et dans son enseignement à l'Université de Louvain* / Th. Simar. - Louvain, 1909. - (Recueil de Travaux publiés par les membres des conférences d'histoire et de philologie; 23ème Fascicule).
3. Zie ook mijn artikel 'De maankaart van Michael Florent van Langren (1645)' in *Caert-Thresoor* 2(1983) 3, blz. 36-39.
4. *Honderd veertien Nederlandse brieven van Erycius Puteanus aan de astronoom Michael Florent van Langren* / J.J. Moreau. - Antwerpen: De Seven Sinjoren, 1957. brief nr. LV.
5. *De Cometa anni 1618 novo mundi spectaculo libri 2 Paradoxologia*, zie o.a. de inleiding van Moreau, o.c., blz. 24-25.
6. Met dank aan R.H. van Gent van de Utrechtse sterrenwacht.
7. Chinese astronomical records on comets and 'guest stars' in the official histories of Ming and Ch'ing and other supplementary sources / Ho Peng-Yoke & Ang Tian-Se. - In: *Oriens Extremus* 17(1970), blz. 63-99. nr. 79.
8. *The story of comets simply told for general readers* / George F. Chambers. - Oxford, 1909. - Appendix II, nr. 18.



Besprekingen

Caart der limitten van de hooge en vrije heerlijckhijdt van Het Loo: Een 18e eeuwse kartering van de gemeente Apeldoorn / L. Aardoom. - Alphen aan den Rijn : Canaletto, 1989. - 136 p. - ISBN 90-6469-559-8. Prijs f 30,-.

Ter gelegenheid van zijn verheffing tot stadhouder van Gelderland in 1748, besloten de Staten van dat gewest Willem IV een passend geschenk aan te bieden. Hij werd bekleed met de hoge en lage jurisdictie over het territorium rond zijn jachtslot Het Loo bij Apeldoorn. In 1749 en 1750 werd dit gebied nog aanzienlijk uitgebreid. Uiteindelijk besloeg het vrijwel de gehele oppervlakte van de latere gemeente Apeldoorn. Op verzoek van de stadhouder werd al spoedig besloten de nieuwe heerlijkheid door de landmeter Willem Leenen in kaart te laten brengen. Het is deze kaart waaraan het hier te bespreken boek is gewijd

en waarvan alle denkbare aspecten aan een grondig onderzoek zijn onderworpen.

Begonnen wordt met de totstandkoming van de heerlijkheid Het Loo, de daarop volgende uitbreidingen van het territorium en de bepaling van de grenzen in het terrein. Dank zij de uitgebreide verbalen kunnen wij de achtereenvolgende grensregelingen en het plaatsen van de grenspalen op de voet volgen. Hierbij komen veel topografische bijzonderheden naar voren. Vervolgens komen de kaarten zelf aan bod. Behalve een kaart voor de stadhouder, moest Willem Leenen ook een exemplaar vervaardigen voor de Staten van Gelderland. De eerste kwam in 1762 gereed, de tweede in 1763. Vervolgens werd in 1764 op verzoek van de Gelderse Rekenkamer nog een kopie getekend door de landmeter Frederik Beyerinck.

Een uitvoerige analyse van de kaartinhoud en een onderlinge

vergelijking van de drie versies van de kaart leiden tot een aantal interessante conclusies. Opmerkelijk is de schaal van vrijwel 1:10.000 waarvan Leenen zich heeft bediend. Een zeldzaam voorbeeld van een vroege toepassing van een decimale schaal? Berekeningen van de auteur wijzen uit dat de kaart meetkundig redelijk betrouwbaar is; schaalafwijkingen van meer dan 2% komen nauwelijks voor. De betrouwbaarheid van de kartografische voorstelling laat daarentegen te wensen over. Interessant is de constatering dat de fraai gekleurde cartouches en wapens niet door de landmeter zelf, maar door een buitenstaander op de kaarten zijn aangebracht.

Andere aspecten waaraan aandacht wordt besteed, zijn de wederwaardigheden van de kaarten na hun vervaardiging, de financiën die met de vervaardiging waren gemoeid en biografische bijzonderheden over de landmeter Willem Leenen.

Aardoom komt samenvattend tot de conclusie dat Leenens kaart, hoewel niet in alle opzichten betrouwbaar, een veelheid aan interessante topografische details bevat. Uit de kaartfragmenten die verspreid in het boek ter verduidelijking van de tekst zijn opgenomen, komt de juistheid van deze slotsom goed tot uiting. Jammer genoeg is dit niet het geval met de los bijgevoegde kleurenreproductie van het onlangs gerestaureerde exemplaar dat op paleis Het Loo hangt. De originele kaart van ca. 2,60 bij 2,40 m. is verkleind tot 47 bij 41 cm, waardoor de topografische inhoud nauwelijks nog tot zijn recht komt.

F.W.J. Scholten

Grote Historische Atlas van Nederland : 1:50.000 / [red.: Wolters-Noordhoff Atlasproducties; inl. P.W. Geudeke ... [et.al.]; namenlijst van verkenner en nettekenners: Louisa Balk; cartografie: Dienst der Militaire Verkenningen]. - Groningen: Wolters-Noordhoff, 1990. - 4 dl. : ill., krt. - ISBN 90-01-96234-3 (set). - Prijs per deel f 90,-, vier delen f 290,-

Het thema van het 40ste DSM-kalenderboek is veranderende grenzen: men maakt een reis langs de grenzen van Nederland. Grenzen, die aan de waterzijde voortdurend in beweging zijn, in tegenstelling tot de landzijde. Het had echter een andere inhoud gehad indien landsgrenzen onaantastbaar waren. De geschiedenis laat echter anders zien. De zuidgrens van het Nederland van nu werd in 1839 vastgesteld, een tractaat regelde de scheiding tussen Nederland en België definitief. Deze grens, die geforceerd kronkelt, is een kunstmatige (politieke) grens. Aan deze grens hebben we heel wat meer te danken dan een kalenderboek, namelijk een uniforme nationale kartering van het Nederland van toen. Als direct gevolg van de afscheiding van België ontstond al snel behoefte aan kaarten van het grondgebied, eerst alleen voor militaire, later ook voor bredere maatschappelijke doeleinden. De kartering begon vanzelfsprekend met het gebied van de nieuwe grens, waar een militaire noodzaak bestond. Hoe dit allemaal gegaan is kunt U in heel wat publikaties uitvoerig lezen. Het lezen van geschiedenis is interessant, maar het aanschouwen ervan is een heel andere belevenis. Dankzij het feit dat van al deze karteringen het oorspronkelijke materiaal *bijeen* bewaard is gebleven is dit aanschouwen mogelijk. Uiteindelijk is alles terecht gekomen als 'Archief Topografische Dienst', bij de Afdeling Kaarten en Tekeningen van het Algemeen Rijksarchief te Den Haag. En daar ligt het dan, alleen bekend aan een kleine groep ingewijden. Maar niet alleen de politieke grenzen in Europa zijn aan verandering onderhevig - wat de aanleiding was van het thema van het DSM-kalenderboek - maar ook de maatschappelijke. Gingen eerder particulier en overheid ieder zijn weg, momenteel trekken ze steeds meer samen op. Dit heeft in de kartografie al vele mooie resultaten opgeleverd. Een, naar we hopen voorlopig, hoogtepunt is de *Grote Historische Atlas van Nederland*, gepubliceerd door Wolters-Noordhoff Atlasproducties in samenwerking met het Algemeen Rijksarchief en de Topografische Dienst.

De *Grote Historische Atlas van Nederland* is de meest complete verzameling historische kaarten die ooit als atlas van ons land is verschenen. In de *Atlas* zijn de reproducties gebundeld

van de oorspronkelijke, ingekleurde 'nettekeningen' op de schaal 1:50.000 van de eerste systematische uniforme kartering, uitgevoerd tussen 1838 en 1859. U hoeft nu niet meer naar Den Haag om de geschiedenis te aanschouwen, U kunt nu, waar ook ter wereld 'urenlang en mijlen-ver' in het verleden reizen door in de *Atlas* te kijken. Ook hier wijken de grenzen, een ieder kan kennis nemen van historisch materiaal. Dit is de eerste verdienste van deze uitgave.

Een tweede verdienste is dat nu de mogelijkheid wordt geboden tot vergelijk, want de atlas hanteert dezelfde schaal en kaartindeling als de *Grote Topografische Atlas*, die recente kaarten bevat.

Een derde verdienste van de uitgave is het feit dat de *Atlas* verschijnt in het jaar dat de Topografische Dienst, opvolger of vervolg van de militaire verkenningen, die deze eerste kartering uitvoerden, zijn 175-jarig bestaan vierde. Een eerbetoon dat aan een sobere viering veel glans gaf.

Technisch is de *Atlas* zeer goed verzorgd. De kaarten zijn bijzonder getrouw gereproduceerd en bevatten daardoor alle voor- en nadelen van 'nettekeningen'. Het zien van de potlood-aantekeningen en de vlekken zal bij veel kartografen herinneringen oproepen. De totale atlas bestaat uit 262 kaarten gebundeld in vier delen. Elk deel overlapt de naastliggende, raadplegen van de bladwijzer verdient aanbeveling bij aanschaf van één deel, wat heel goed mogelijk is omdat ieder deel de legenda en de inleiding bevat. Een naamlijst van de verkenner en nettekenners is iedere keer voor het desbetreffende deel opgenomen.

De *Grote Historische Atlas* mag dan in naam historisch heten, maar is dit wat inhoud betreft nog steeds niet. Wil men het heden beter begrijpen, dan zal kennis van het verleden een noodzaak zijn. Als zodanig is de *Atlas* actueel en vallen de grenzen van de tijd weg. Het is te hopen dat de *Atlas* een ruime kring van gebruikers mag krijgen, mij heeft ze in ieder geval al vele uren geboeid.

Op 1 november 1990 werd het eerste exemplaar aan de Minister van Defensie aangeboden in het perscentrum Nieuwspoor in Den Haag. De Groninge particuliere uitgever, de Emmense ambtelijke Topografische Dienst, het Haagse ambtelijke Algemeen Rijksarchief en de burger Minister van Defensie, allen bijeen in het Haagse Nieuwspoor.

Over veranderende grenzen gesproken!

A. Ras

Civitates orbis terrarum = Steden van de wereld. - Alphen aan den Rijn: Atrium, cop. 1990. - 2 dl.
Dl. 1: Europa - Amerika. - ISBN 90-6113-425-0.
Dl. 2: Europa - Afrika - Azië. - ISBN 90-6113-426-9.
Prijs f 32,50 per deel.

In deze beide uitgaven zijn in totaal 58 platen in kleur afgedrukt die afkomstig zijn uit het werk van G. Braun en F. Hogenberg, *Civitates Orbis Terrarum*, dat in 1572 te Keulen door Th. Gramineus werd uitgegeven.

Voor deze facsimile-uitgave is uitgegaan van het exemplaar dat bewaard wordt te Bergamo in de Biblioteca Civica A. Mai onder nummer Cinq. 7. 761.

De 58 platen waarop 139 plattegronden en stadsgezichten staan afgebeeld vormen echter slechts het eerste van de zes delen die Braun en Hogenberg hebben uitgegeven in de periode tussen 1572 en 1618.

In elk van de zes delen laten zij steden uit verschillende werelddelen zien, waarbij Europa in ieder deel vertegenwoordigd is, terwijl Amerika, Azië en Afrika voornamelijk in deel I en II te vinden zijn. Bij de facsimile-uitgave zijn de Europese steden verdeeld over de twee delen. Deel 1 bevat daarnaast slechts twee Amerikaanse steden. In deel 2 wordt ongeveer eenderde deel in beslag genomen door Afrika en Azië.

Lelio Pagani heeft in zijn voorwoord een overzicht van de illustraties en een bibliografie opgenomen. De teksten die bij de kaarten horen zijn niet afgedrukt.

Wie een indruk wil krijgen hoe het werk van Braun en Hogenberg er oorspronkelijk uitgezien heeft, raadplege of een originele uitgave of de facsimile van de complete uitgave met de inleiding van R.A. Skelton uit 1965.

Lida Ruitinga

Brussel : Vijf eeuwen cartografie / Lisette Danckaert. - Tiel: Co-editie Mappamundi - Lannoo, 1989. - 144 p. - ISBN 90-6958-007-1.

Lisette Danckaert houdt zich reeds vanaf de jaren vijftig bezig met het onderzoek van de oude kartografie van Brussel. Publicaties van haar hand daarover zijn respectievelijk: *Beeld van Brussel. Kaarten en plans* (Brussel 1958), *L'évolution territoriale de Bruxelles. La cartographie de ca 1550 à 1840* (Brussel 1968) en 'Plan détaillé de la ville de Bruxelles par Pierre Lefebvre d'Archambault', *Cahiers bruxellois* 1969, p. 85-90. Deze uitgaven waren echter weinig of niet geïllustreerd en daarom was er behoefte aan *Brussel: Vijf eeuwen cartografie*. Het is een boek dat past in de reeks groot formaat-uitgaven, zoals *Holland in kaart en prent*, *Zeeland in oude kaarten* en noem maar op. Wie deze soort uitgaven kent, weet al meteen dat het hierbij niet gaat om een kartobibliografie waarin volledigheid is nagestreefd. Het is samengesteld volgens de commercieel kennelijk succesvolle formule: het accent op de kaartafbeeldingen (lieft zoveel mogelijk in kleur) met een begeleidende tekst die op de tweede plaats komt. Bij dit Brusselse kaartboek stond de deskundigheid van de auteur gelukkig borg voor een goede selectie van de kaarten en een verantwoorde tekst, een pluspunt dat helaas niet voor alle andere soortgelijke uitgaven geldt. Aan de oudere kaarten werd natuurlijk meer aandacht ge-

schonken dan aan die uit onze eeuw, terwijl de thematische kaarten vrijwel geheel buiten beschouwing bleven en er ook een territoriale beperking werd gehanteerd. Alleen kaartafbeeldingen van de vijfhoek van Brussel, d.w.z. de omtrek van de oude stad (bepaald door de vroegere stadsmuur) en de directe omgeving zijn opgenomen. Naast de kaart van Jacob van Deventer (uit ca. 1550-1554, de oudste bekende van Brussel) zijn ondermeer kaarten opgenomen van Frans Hogenberg (waarom toch altijd Braun erbij genoemd die met de kaartvervaardiging niets te maken had?), Martin de Tailly (auteur van de prachtige grote wandkaart uit 1640, bijgewerkt en heruitgegeven in 1748; helaas zijn slechts details ervan afgebeeld), Blaeu, Janssonius, Harrewijn, Fricx, De Fer, Ferraris en Vandermaelen. In de tekst wordt met veel nadruk gesproken over de topografische veranderingen die de opeenvolgende kaarten laten zien. Veel minder komen zaken aan de orde voor de meer kartografisch geïnteresseerden. Over de kaarten wordt op twee plaatsen informatie gegeven, in de hoofdttekst en in de uitvoerige bijschriften bij de afbeeldingen. De plaatsing van de nummers van de kaartafbeelding in de kantlijn bij de hoofdttekst vergemakkelijkt het zoeken, maar het gevolg is wel dat je voortdurend aan het bladeren bent, vooral omdat hoofdttekst en afbeelding ver uit elkaar liggen. Hinderlijk is dat in de uitvoerige bijschriften vaak informatie wordt gegeven, die al in de hoofdttekst was te lezen. Ondanks dat het een schitterend kijkboek is - de reproducties zijn van goede kwaliteit - heeft het ontbroken aan een goede eindredactie, wat ondermeer ook blijkt uit het ontbreken van een personenregister. Dat het boek mikt op het brede, minder kritische, publiek mag niet het excuus zijn.

Marijke Donkersloot-de Vrij

Varia Cartographica



Cursus Geschiedenis van de Kartografie

Voor geïnteresseerden bestaat de mogelijkheid deel te nemen aan de cursus Historische Kartografie.

Doel: Inleiding in de geschiedenis van de kartografie met het streven de verscheidenheid van het vak tot uitdrukking te brengen. Daarbij worden aspecten behandeld die reiken van de cultuurhistorie tot de landschapskunde, van zeevaart tot de kunst. De colleges gaan vergezeld van dia-series en uitgebreide tentoonstellingen, alsmede excursies naar belangrijke kaartenverzamelingen.

Tijd: Week 40 t/m 51 van 1991, elke donderdagmiddag van 14.00 tot 17.00 uur.

Plaats: Geografisch Instituut, Rijksuniversiteit Utrecht, Kaartenzaal.

Docent: Prof. dr. G. Schilder

Kosten: f 225,- (excl. 4 excursies)

Aanmelding: Prof. Dr. G. Schilder, Geografisch Instituut, Rijksuniversiteit Utrecht, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht; tel. 030-532051.

Studiedag 1991 van de Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie

De Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie, onder supervisie van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie

houdt op zaterdag 5 oktober 1991 haar jaarlijkse studiedag. Gekozen werd voor het thema: *Kaartproductie en -distributie van de 16e tot en met de 18e eeuw*. Het voorlopige programma ziet er als volgt uit:

- Ir H.C. Pouls: Enige aspecten van het landmeetkundige werk tot aan het begin van de Franse tijd.
- Drs A.W. Gerlagh: Graveren en drukken van de 16e tot de 18e eeuw.
- Prof. Dr G. Schilder: De Amsterdamse uitgever Cornelis Claesz. (1560-1609), de eerste grote kaartuitgever in Amsterdam.
- Dr P.G. Hoftijzer: De Leidsche boek- en kaartverkoper Pieter van der Aa (1683-1730).
- Dr P.C.J. van der Krogt: Het uitgeversbedrijf in de 18e eeuw. Centraal staat het familiebedrijf Covens & Mortier.
- Drs M.M.Th.L. Hamelers/Drs J.H.W. Werner: Een toelichting op een wandeling langs plaatsen waar Amsterdamse kartografen woonden. Deze wandeling zal vervolgen door de Amsterdamse binnenstad gemaakt worden.

De studiedag wordt gehouden op zaterdag 5 oktober 1991 in het Auditorium van de Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, Singel 425, Amsterdam. Het Auditorium is met het openbaar vervoer vanaf het Centraal Station te bereiken met tramlijnen 1, 2 en 5: halte Koningsplein. Een lunch is niet inbegrepen: in de directe omgeving van het Auditorium zijn veel kleine eetgelegenheden.

Inschrijving is mogelijk door overmaking van f 15,- op post-

girorekening 1670043 van M.M.Th.L. Hameleers te Maarsen. In de tweede helft van september krijgt U een definitief programma toegezonden.

Oude kaarten van het hertogdom Brabant, 1536-1785

In museum 'De acht Zaligheden' te Eersel zal van 10 augustus tot 1 oktober een tentoonstelling over dit onderwerp gehouden worden.

Een dijk van een kaart

In het Westfries Museum is van 27 april tot 17 juni een even unieke als omvangrijke kaart in zijn geheel te zien. Het betreft een kaart van de Westfriese Omringdijk uit 1638, die bestaat uit twaalf bladen met een totale lengte van achttien meter.

De sinds 1983 op de Provinciale Monumentenlijst geplaatste Omringdijk heeft een bewogen geschiedenis achter de rug. De dijk beschermde West-Friesland tegen de nukken van de Zee. Het onderhoud van de dijk vergde grote zorgen en kosten. Een conflict tussen de waterschappen was het gevolg. De nu te exposeren kaart werd gemaakt ter verduidelijking bij het daarop volgende proces.

De kaart toont de gehele dijk zoals deze was in de eerste helft van de zeventiende eeuw. De in vogelvluchtperspectief getekende boerderijen en nederzettingen maken de kaart zeer aantrekkelijk.

De door de Archiefdienst Westfriese Gemeenten bewaarde en goed geconserveerde kaart wordt op de tentoonstelling aangevuld met schilderijen, prenten en foto's die de veranderingen in de loop der eeuwen illustreren.

De archief-medewerker Piet Boon, die onderzoek verrichtte naar oorsprong en functie van de kaart, schreef de brochure bij de tentoonstelling.

geefbaar. De markt ervoor is klein en de uitgever lijdt er gewoonlijk verlies op. Als hij de kosten er uithaalt, kan hij zich in de handen wrijven. Alle bibliotheken en collecties zouden onderscheid moeten maken tussen commercieel belangrijke en voor een ruim publiek aantrekkelijke publikaties waaraan geld verdiend wordt, en puur wetenschappelijke edities waarop slechts geld wordt toegelegd en die zonder het enthousiasme en de opofferingen van de auteur nooit tot stand gekomen zouden zijn.

Daar komt nog bij dat de afbeeldingen die voor kartografische werken gevraagd worden vrijwel altijd vrij van copy-right zijn zodat daar geen problemen rijzen. En een zogenaamd reproductierecht zou strikt gesproken de fotograaf en niet de collectie toekomen. De collectie kan hoogstens weigeren iets te laten fotograferen.

Wanneer de bibliotheken en collecties voor elke foto ten behoeve van publikaties als het onderhavige f 100,- zouden gaan vragen, zoals u in uw telefoongesprek suggereerde, zouden de foto's gewoon niet meer besteld worden, zou de auteur gedwongen worden te vermelden dat de foto niet ter beschikking werd gesteld, of zou het boek gewoon niet geschreven worden.

Omdat dit probleem niet alleen de Atlas van Stolk aangaat en de gewoonte om zich heen grijpt dat bibliotheken en collecties gratis exemplaren verlangen van auteurs die voor wetenschappelijk werk een paar foto's nodig hebben (je vraagt je overigens af waarom zij geen exemplaren vragen van personen die geen foto's maar wel uitvoerige teksten overnemen) lijkt het mij goed deze kwestie eens openlijk aan de orde te stellen. Misschien komt er dan wat klaarheid in de zaak en wordt moeizaam werk als de historische kartografie niet nog moeilijker gemaakt dan nodig is.

Met de meeste hoogachting,
Mr. H.A.M. van der Heijden

Open brief aan de directie van de Atlas van Stolk

Geachte directie,

Op 27 november 1990 hebt u mij opgebeld met het verzoek u een presentexemplaar van mijn boek *Leo Belgicus, an annotated and illustrated carto-bibliography* (prijs f 95,-) toe te zenden op grond van het feit dat in dit boek twee foto's (van de 92 in totaal) zijn opgenomen van afbeeldingen uit uw collectie. Ik ben op dit verzoek niet ingegaan omdat ik het onjuist en onbillijk vind en wel om de volgende redenen.

Een auteur krijgt bij het verschijnen van zijn boek enkele presentexemplaren en dat is gewoonlijk een aantal met één cijfer. Wanneer hij meer exemplaren wenst, moet hij die betalen, gewoonlijk ad 60% van de particuliere verkoopprijs. De auteur van een kartografisch werk (dat staat en valt met afbeeldingen van de beschreven kaarten) als het onderhavige heeft honderden uren besteed aan het verzamelen van het materiaal, aan het samenstellen van zijn gecompileerde tekst en hij geeft honderden guldens uit aan correspondentie, reizen en foto's. Slechts een fractie ziet hij daarvan terug in de vorm van een honorarium dat vrijwel nooit hoger is dan 5% van de verkoopprijs per daadwerkelijk verkocht exemplaar, terwijl de oplage nooit hoger is dan 500 tot 1000 exemplaren.

Het is de eerste taak van bibliotheken en verzamelingen die ofwel geheel, of in uitzonderingsgevallen gedeeltelijk door de belastingbetaler (en dus ook door de auteur) worden betaald, het cultuurgood dat in de bibliotheken ligt opgeslagen te verbreiden en de gebruiker ter beschikking te stellen. In publikaties als het onderhavige wordt het bezit van de bibliotheken bekend gemaakt en in bruikbare vorm aan de gemeenschap aangeboden. In bovengenoemd boek komen foto's voor van 25 verschillende kanten. Wanneer ieder daarvan één exemplaar zou moeten ontvangen, zou de auteur een extra bedrag moeten opbrengen van f 1425,-.

Boeken als het onderhavige zijn bij uitstek bestemd voor bibliotheken en collecties. Wanneer deze instellingen dergelijke 'catalogues raisonnés' niet meer kopen, worden de boeken onuit-



Antiquariaat 'Dat Narrenschyp'

drs. Th. Rienks

Loopveldweg 39

3645 WK Vinkeveen

telefoon 02972-4633 of 05128-1752

PRENTEN, KAARTEN EN BOEKEN

Catalogus van Friesland verschijnt binnenkort.

Op aanvraag verkrijgbaar.



Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs. P.P.W.J. van den Brink, Geografisch Instituut, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

BAKKER, B.

Amsterdam en Venetië : twee steden verbeeld / B. Bakker. - In: *Amsterdam, Venetië van het Noorden* / ond. red. van M. de Roever ; [m.m.v. P.H.J. van der Laan]. - 's-Gravenhage : SDU, 1991. - p. 10-27.

BAKKER, B.

Het beeld van Amsterdam en Venetië : twee steden in spiegelbeeld / B. Bakker. - In: *Spiegel Historiael* 26(1991), nr. 2 (februari), p. 58-67.

BENNET, S.K.

Drawings by David Vinckboons as models for ornamenting bible maps / S.K. Bennett. - In: *Hoogsteder-Naumann Mercury* 10(1989), p. 15-25.

DONKERSLOOT-DE VRIJ, Y.M.

Kaart van de provincie Utrecht door B. de Roij (toelichting bij de nieuwe omslag) / Y.M. Donkersloot-de Vrij. - In: *Tussen Rijn en Lek* 25(1991) 1, p. 1-12.

EFFERTZ, P.

Die Kartenaufnahme der Rheinlande durch Tranchot im Spannungsfeld zwischen wissenschaftlichen und politischen Interessen / P. Effertz. - In: *Rheinische Vierteljahresblätter* 54(1990), p. 211-239.

HAUBOURDIN, R.M.

Catalogus van een verzameling atlanten, kaarten, tekeningen, prenten en foto's van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (1874) over de periode 1606-ca. 1976, aangekocht door het Algemeen Rijksarchief in 1976-1977 / R.M. Haubourdin. - 's-Gravenhage : Algemeen Rijksarchief, 1990. - IV, 141 p. - Algemeen Rijksarchief, Afdeling kaarten en tekeningen, Inventarisreeks no. 2.

JEURGENS, CH.

De waterwolf bedwongen : ruimtelijke planning in het tweede kwart van de 19e eeuw : De Haarlemmermeer / Ch. Jeurgens. - In: *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 8(1990) 3, p. 80-89.

KEIJZER, L.M.J. DE.

Het kapittel van St. Marie en de tiendkaart van 't Goy en Houten uit 1640 / L.M.J. de Keijzer. - In: *Tussen Rijn en Lek* 25(1991) 2, p. 1-14.

KROGT, P.C.J. VAN DER.

Zeventiende-eeuwse Nederlandse globes: gemaakt voor de navigatie of niet? / P.C.J. van der Krogt. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 16(1990) 4, p. 18-23, 36.

LADMIRANT, H.

De ondergrond gezien vanuit de ruimte / H. Ladmiraant ; [m.m.v. M. Fernandez-Alonso]. - In: *Gemeentekrediet* 44(1990) 4, p. 3-32.

Besprekt de historische ontwikkeling en toepassingsmogelijkheden van teledetectie.

NALIS, H.J.

Doetecum, Johannes van (overleden 1605) / H.J. Nalis. - In: *Overijsselse biografieën I : levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Overijsselaars* / red. J. Folkerts [... et.al]. - Amsterdam : Boom, 1990. - p. 53-56.

OKHUIZEN, E.

Dutch Maritime cartography of the Baltic in the 16th century / E. Okhuizen. - In: *Baltic Affairs : relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800* / ed. by J.Ph.S. Lemmink [... et. al]. - Nijmegen : Instituut voor Noord- en Oosteuropese studies, 1990. - p. 287-314.

PARLEVLIE, D.

Historische atlas van Katwijk en Valkenburg 1825 / D. Parlevliet. - Katwijk : Kantoorboekhandel Van den Berg, 1990. - krt.bl. en toelichting. - Prijs f 29.90 (+ f 6.50,- verzendkosten).

TATENHOVE, J. VAN.

Philip Tideman (1657-1705) / J. van Tatenhove. - In: *Delineavit et sculpsit* 4 (december 1990), p. 34.

Besprekt de bijdrage van Tideman aan de *Atlas Contractus sive Mapparum Geographicarum Sansoniarum* van Petrus Schenk (ca. 1700).

TATENHOVE, J. VAN.

Notities over tekeningen van Philip Tideman / J. Tatenhove. - In: *Delineavit et sculpsit* 1 (augustus 1989), p. 7-17 en 2 (december 1989), p. 26-31.

Besprekt onder andere de bijdrage van Tideman aan het ontwerpen van kaartdecoraties.

VELDHORST, A.D.M.

Het Nederlandse vroeg-19e-eeuwse kadaster als bron voor andersoortig onderzoek : een verkenning / A.D.M. Veldhorst. In: *Historisch-Geografisch Tijdschrift* 9(1991) 1, p. 8-27.

WATELET, M.

De militaire topografische cartografie van de Geallieerden in Frankrijk en België (1815-1818) : cognitieve benadering en overzicht van de fondsen en verzamelingen / M. Watelet. - In: *Gemeentekrediet* 44(1990) 4, p. 32-49.

ZEEUW, A. DE.

De Vereenighde Nederlanden in caert gebracht : tentoonstelling van 16de en 17de-eeuwse landkaarten en stadsgezichten van de Noordelijke Nederlanden uit particulier bezit in het Stedelijk Museum te Zutphen van 24 november 1990 tot 6 januari 1991 / A. de Zeeuw. - Zutphen : Walburg Pers, 1990. - Niet gepagineerd. - ISBN 90-6011-725-5.

Gezocht ter complementering van mijn Caert-Thresoor:

Van jrg. 1, nr. 2. - jrg. 2, nrs. 1, 2 en 4 - jrg. 3, nr. 2.

P. van Diepen - Laan van Mertersem 10, 4813 GH Breda, tel. 076-210174.

J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. H. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 231476



Old and Rare maps. West Indiana



Günter SCHILDER - *Australia Unveiled*. The share of the Dutch navigators in the discovery of Australia. Amsterdam, 1975. 2 delen in 1. 25 x 17½ cm. (XII), 424 pp. 44 platen, 61 afbeeldingen in de text, en 88 kaarten. Linnen.
 ISBN 90 221 9997 5 Dfl. 170,—

Günter SCHILDER - The World Map of 1624 by Willem Jansz. Blaeu and Jodocus Hondius. Amsterdam, 1977. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 244 x 165 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 118 7 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - The World Map of 1669 by Jodocus Hondius the Elder and Nicolaas Visscher. Amsterdam, 1978. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 246 x 167 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 119 5 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - James WELU - The World Map of ca. 1610 by Petrus Kaerius (Pieter van den Keere). Amsterdam, 1980. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 10 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 197 x 126 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder en J. Welu.
 ISBN 90 6072 120 9 Dfl. 145,—

Günter SCHILDER - Three World Maps by Nicolaes van Wassenae and François van den Hoeye of 1661, Willem Ianszoon (Blaeu) of 1607, Claes Janszoon Visscher of 1650. Amsterdam, 1982. 44 x 55 cm. Eén op één facsimiles bestaande uit gezamenlijk 14 bladen, welke drie grote wandkaarten vormen. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 121 7 Dfl. 165,—

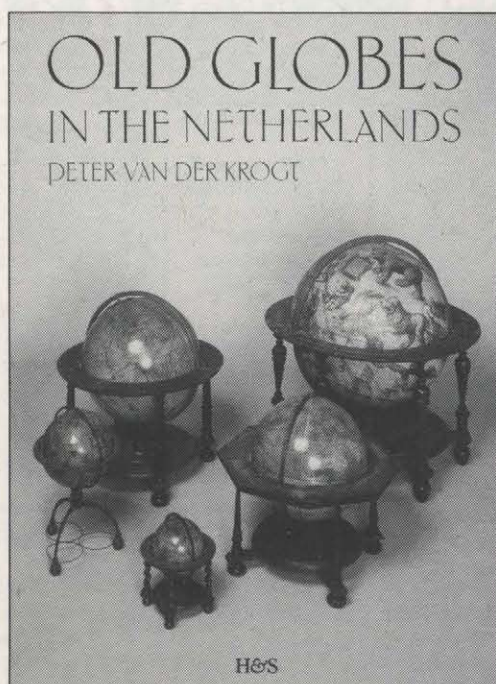
Alle prijzen excl. 6% B.T.W.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever:



NICO ISRAEL
Keizersgracht 489
1017 DM Amsterdam
 Tel.: (020) - 22 22 55.

Kartografische meesterwerken



Kartografie door de eeuwen heen. Een serie boekwerken van zeldzame wetenschappelijke en kunsthistorische waarde. Uitgegeven door Sdu:

Old globes in the Netherlands

Peter van der Krogt. Voor het eerst in de geschiedenis is een catalogus samengesteld van alle bekende globes in Nederlandse verzamelingen, die vóór 1850 vervaardigd werden. Circa 340 globes worden uitvoerig beschreven en in de inleiding gaat de auteur in op de geschiedenis van de produktie en vervaardiging van aard- en hemelglobes.

ISBN 90 6194 234 9

f 81,50

The mariner's astrolabe

Alan Stimson. Het zee-astrolabium: van de vijftiende tot de zeventiende eeuw voor zeelui het belangrijkste hulpmiddel om aan de hand van de sterren hun positie te bepalen. Dit boek vertelt de geschiedenis van dit ingenieuze instrument. Alle 65 bewaard gebleven zee-astrolabia zijn afgebeeld en beschreven. Tekst in het Engels.

ISBN 90 6194 017 6

f 137,90

The oldest maps of the Netherlands

H.A.M. van der Heijden. Het eerste systematische overzicht van alle bekende kaarten van de 17 provinciën van de Nederlanden in de 16de eeuw. Dankzij de chronologische ordening en de uitgebreide bibliografie een waardevol handboek voor amateur en professionele kartografen. Tekst in het Engels.

ISBN 90 6194 224 1

f 98,90

Marcel Destombes

Een bundel met 34 artikelen van Marcel Destombes, een van de belangrijkste geleerden op het terrein van de geschiedenis van de kartografie en wetenschappelijke instrumenten. Hij verrichtte met name pionierswerk op het gebied van de Nederlandse kartografie. Bevat tevens een biografie en een uitgebreide bibliografie. Tekst in het Frans en het Engels.

ISBN 90 6194 485 6

f 305,-

Miscellanea cartographica

C. Koeman. Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Cornelis Koeman, emeritus hoogleraar kartografie aan de Rijksuniversiteit Utrecht, selecteerden Günter Schilder en Peter van der Krogt 21 van zijn beste artikelen. Daarnaast bevat dit boek een uitgebreide bibliografie van zijn werk.

ISBN 90 6194 167 9

f 155,-

Prijswijzigingen voorbehouden


Uitgeverij
Koninginnegracht

Hoe te bestellen

- * tel. 070-3429780
- * fax. 070-3634903
- * antwoordnr. 10734
- 2501 WB Den Haag
- * bij de boekhandel